

GÜNÜMÜZDE
EMPERYALİZM VE
MARKSİZM
ALEX CALLINICOS

Günümüzde Emperyalizm ve Marksizm

Alex Callinicos

Çeviri: Mehmet Yıldız

Yayına Hazırlayan
Betül Genç

Sayfa Tasarımı ve Kapak
Gül Dönmez

sosyalist işçi'nin özel ekidir

Günümüzde Emperyalizm ve Marksizm

Bu satırlar Irak'a karşı Batılı askeri güçlerin giriştikleri saldırı sırasında yazıldı. Büyük bir kaç devletin kendi çıkarlarını küçük devletlere dayatmak için zor'u en genel anlamda ve açıkça kullanmaları demek olan emperyalizm kendini gösteriyordu. Olayların bu şekilde gelişmesi çok daha dikkate değer çünkü dünyanın emperyalizm sonrası bir çağa girdiğine yaygın olarak inanıldığı bir döneme rastlıyordu. Bu inaniş iki önemli nedenle savunuluyordu.

Birincisi, George Bush'un "yeni dünya düzeni" dediği; artık ulusların aralarındaki uyuşmazlıkları birleşmiş milletler gözetiminde barışçıl bir yoldan çözebilecekleri bir dönemin yaratılabileceğiydi. şimdi her şey tüm açık-

lığıyla görülüyor ki, yeni düzen denilen şey aynı eski emperyalist düzen. Aralarındaki tek fark, süpergüçlerin arasındaki -geçici- uzlaşmanın anlamı, eskiden Amerika'nın tek başına yaptığı haydutlukların bu kez Birleşmiş milletlerce "kitabına" uydurulmasıdır.

Emperyalizmi tarihin çöp sepetine atmayı önerenler ikinci nedenlerini dünya ekonomisinin son elli yılda geçirdiği büyük değişimler ile ilgili çok yaygın olan bir yoruma dayandırmaktadırlar. Üretimin uluslararasılaşmasına sermayenin dünya çapındaki bütünleşmesi eklendiğinden, savaşların "moda"sının geçtiği iddia ediliyordu. Önde gelen İngiliz Monetaristlerden Tim Congdon yakın zamanlarda şöyle diyordu:

'20. yüzyılın en güçlü ve yıkıcı etkenlerinden biri olan ekonomik ulusçuluk artık önemini yitirmiştir. Ticaret ve finans öylesine büyük bir oranda uluslararası olmuş ve kapitalist sistemlerde büyük şirket olma taktiği o derece önem kazanmıştır ki, ulus(al)-devlet bir kavram olarak anlamını yitirmiştir.'

Congdon, bu ekonomik değişimlerin politik sonuçlarına da değiniyordu ve nitekim bunlardan birisi de, uzun erimde savaşların ortadan kalkacağına ilişkindi:

*'İngiltere ve Almanya ya da Amerika Birleşik Devletleri(ABD) ile Japonya arasında olabilecek bir savaş fikri elbette aptalca bir varsayımdır. Devletler arasındaki askeri çelişkiler zamanla ulusların ayrılıkları azaldıkça yumuşayacak ve sonunda da anlamsız hale gelecektir.'*¹

Devletlerin karşılıklı ekonomik bağımlılıklarının anlamını, artık onların birbiriyle savaşmayacakları şeklinde yorumlamak yeni bir şey değil. 1910 yılında Birinci dünya savaşına doğru yol alındığı bir sırada, barış yanlısı eylemci Normal Engell '*büyük yanlış*' adlı yazısını yayınlıyor ve büyük güçler arasındaki genel bir savaşın ekonomik yönden son derece yıkıcı olacağından böyle "pahalı" bir maceranın göze alınamayacağını kanıtlamaya uğraşıyordu. Bu analiz, savaşın başlamasından hemen sonra 14 ağustos 1914'de Karl Kautsky tarafından utanmazca yazılan bir makale ile marksist bir forma sokulmaya uğraşıldı:

*'Savaş sonrası silahlanma yarışına devam edilmesi için, silahlanmadan sağlanan bazı kazançları göz ardı edersek kapitalist sınıfın bakış açısından bile ekonomik gerekçe yok. Aksine, kapitalist sistem tam da bu tür çelişkiler yüzünden ciddi bir tehdit altındadır. Uzun erimli çıkarlarını görebilen her kapitalist şimdi diğer kapitalistlere şu çağrıyı yapmalıdır: Tüm dünya kapitalistleri, birleşin!'*²

Kautsky ekonomik sürecin kapitalistleri enternasyonal bir birliğe doğru iteceğini söylüyordu:

'Marks'ın kapitalizm için söyledikleri emperyalizme de uygulanabilir: tekeller rekabet yaratır, rekabet te tekelleri... Büyük firmalar, bankalar ve çok uluslu şirketler arasındaki amansız rekabet, küçük şirketleri yutup kartel haline gelen dev finansal işletmeleri yarattı. Aynı şekilde büyük emperyalist güçler

arasındaki bir dünya savaşı silablanma yarışma son verip bir federasyon oluşturabilirler.

Sadece ekonomik açıdan bakıldığında kapitalizmin, kartellerin olduğu bu sürecin dış politikada da aynen görülmesi ve ultra-emperyalizm denilebilecek başka bir devreye geçmesi olanaksız değildir.³

Emperyalistler arası çelişkilerin kartelleşme devresindeki dünya kapitalist çerçeve içerisinde barışçıl bir şekilde uyumlaştırılabileceğine dair Kautsk'nin öngörülerinin kesinlikle boş olduğu, Arno Mayer'in "20. yüzyıldaki genel kriz ve 30 yıllık savaş" dediği 1914-19453 arasındaki dönemi açıklamada hiç bir pratik değeri olmadığı kanıtlandı. Ama şimdi, emperyalizmin kapitalizmin tarihi içerisinde ya tamamlanmış ya da tamamlanmakta olan bir devre olduğuna dair görüşler yeniden ortaya atılıyor. Bunların içinde belkide en etkilisi Bill Warren'in kanıtlamaya uğraştığı şey: ikinci dünya savaşından beri üçüncü dünyanın, bağımlılık teorisini savunanların(örneğin Andre Gunder Frank) iddia ettiği gibi "az gelişmişliğin gelişmesi" değil; "kapitalist sosyal ilişkiler ve üretim güçleri açısından büyük bir ilerleme" kaydettiğine dairdir.

Bir makalesini şöyle bağlıyordu:

' karşılıklı ekonomik bağımlılığın gittikçe artmasını göz önüne aldığımızda, üçüncü dünyayı emperyalist dünyaya bağlayan (ya da kontrolü sağlayan) şeyler ilkel kapitalizmin yükselişi ile zaman geçtikçe azalıyor.

Kapitalist dünyada ekonomik ve politik güç'ün dağılımını iyice eşitsiz hale geliyor. Sonuç olarak, emperyalizm bir boyutuyla, sosyalist olmayan ülkelerin bir kaç gelişmiş kapitalist ülke (ABD, Batı Almanya, Fransa, Japonya, vb.) tarafından hakimiyet altına alınması ve sömürülmesi demek olmasına karşın; içinde bulunduğumuz çağ emperyalizmin düşüşüne ve kapitalizmin ilerlemesine tanıklık etmektedir.⁴

Şüphesizki. geçen kuşaktaki ekonomik dönüşümler -sermayenin merkezileşmesi, endüstrileşen ülkelerin artışı, süpergüçlerin görece olarak gerileyişi- çok büyük boyuttaydı. Bu makalede [yanıtlamaya uğraşacağım] sorun; soğuk savaşın sona erdiği dönemdeki politik mücadelelerle ilgili bu değişimlerin marksist emperyalizm teorisi ile açıklanıp açıklanamayacağıdır. Bu sorunun nasıl yanıtlanacağı çok önemli çünkü pratikte çok önemli sonuçları olacaktır; körfezdeki katliam gerçekten modası geçmiş ve can çekişen kapitalizmin son çırpınışları mı, yoksa sistemin emperyalist savaflara yol veren (açan) niteliğinin hâlâ yerli yerinde mi olduğunun da yanıtı olacaktır. Bu sorunu analiz etmede ilk adım marksizm açısından emperyalizmin gerçekte ne anlama geldiğini incelemektir.

MARKSİST AÇIDAN EMPERYALİZM TEORİSİ

Emperyalizm dar ya da geniş anlamda bir hükmetme olarak tanımlanabilir; tarih boyunca küçük ülkelere bü-

yük ülkelerin ya da büyük güçlerin 19. yüzyıl sonlarında dünyanın geri kalanına kendi yönetimlerini dayatma şeklinde ortaya çıkan bir hükmetmedir. Emperyalizmin Lenin tarafından yapılan klasik Marksist tanımı, emperyalizmin geniş tanımından daha özel ve dar anlamından daha geneldir. Emperyalizm ne toplumun evrensel bir niteliği ne de özel bir politikadır, tam da Lenin'in makalesinin başlığındaki gibi "kapitalizmin gelişmesinde özel bir aşama; kapitalizmin en yüksek aşamasıdır." Lenin bu gelişme evresini emperyalizmin aşağıdaki meşhur tanımını önererek karakterize etti:

*'1-Sermaye ve üretimin yoğunlaşması öyle bir aşamaya vardı ki, ekonomik yaşamda belirleyici bir rol oynayan tekeller yaratıldı, 2-Banka sermayesi ile endüstriyel sermaye birleşerek, bu "finansal-kapital" temelde bir finansal-oligarşi yarattı, 3- Meta ibracından farklı olarak Sermaye ibracı çok büyük bir önem kazanmıştır, 4-dünyayı aralarında paylaşan çok uluslu şirketler oluşmuştur, 5-Tüm dünyanın büyük kapitalist güçler arasında bölgesel olarak paylaşımı tamamlanmıştır.'*⁵

Lenin'in yaptığı tanımın doğruluğu inkar edilemez ama sınırlarının tartışılmaya değer olmasına karşın solun büyük bir çoğunluğu tarafından bir dogma olarak kabul edildi.

Herşeyden önce, Lenin'in de belirttiği gibi bu tanım emperyalizmin temel niteliklerinin sıralandığı bir listedir. Ama bu listeden emperyalizmin bu niteliklerinin göreliliği

önemlerini çıkartamayız. Listede olan bazı niteliklerin diğerlerine göre çok daha önemli hale geldiği açık olduğundan, bu, teorideki önemli bir zayıflıktır. Örneğin Banka ve endüstriyel sermayenin bütünleşmesi ile oluşan finans-kapital bazı emperyalist ülkelerde diğerlerinden çok daha fazla gelişmişti. (Almanya ile İngiltere arasındaki fark.) Başka bir nokta da, dış yatırım ile sömürgecilik arasındaki ilişkinin Lenin'in sunduğundan çok daha karmaşık olmasıydı-bazı emperyalist ülkelerin (örneğin ABD ve Japonya'nın) 1914'lere kadar dışardan aldıkları sermaye, verdiklerinden fazlaydı.⁷

Bununla birlikte, Lenin'in emperyalizm kavramı üzerine söylediklerinin özü bu eleştirilerden alınmış ve akıyla çıkıyor. O, "genelde tüm tanımın koşullu ve görelî değeri"ni vurgulamakta dikkatliydi. Kitap kesin bir bilimsel çalışma amacıyla yapılmadı; Radikal-liberal J A Hobson'un 'emperyalizm' ve Austro-Marksist Rudolf Hilferding'in 'finans kapital' adlı kitaplarına büyük oranda başvurularak yazılan; başlığının da belirttiği gibi "genel bir çerçeve" idi. Bu araştırmalar çerçevesinde Lenin emperyalizmin en önemli niteliğini "emperyalizmin ekonomik özü tekellerdir" diye belirtiyordu. Bu analiz onun emperyalizmi tarihsel olarak yerli yerine koymasını sağladı: emperyalizm, serbest rekabette gittikçe büyüyen tekeller ile devreye girmiş, kapitalizmin daha üst bir aşamaya dönüşmesini sağlamıştı.⁸ Büyük güçler arasındaki uzlaşmaz çelişkiler ve savaşlar Kautsky'nin demek istediği gibi istisnalar değil; kapitalizmin geliş-

me dinamiğinden, Marks'ın analiz ettiği sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması eğiliminden ortaya çıkan olağan şeylerdi. Bu nedenle onlar ancak sosyalist devrimle ortadan kaldırılabilirlerdi.

Bukharin'in daha detaylı ve sistemli olan emperyalizm teorisi ise:

'finans kapitalin gelişme eğilimi'nden çıkıyordu.

'Küçük şirketleri yutan büyük şirketler ve bankaların bu süreci örgütlemeleri ile "ulusal ekonomi" sınırlarını sürekli olarak aşan organizasyon süreci, her gelişmiş "ulusal kapitalizm" in tek bir "devlet-kapitalisti tröst" e dönüşümüne yol açtı.

Diğer yandan üretim güçlerinin bu gelişme süreci, "ulusal" sistemleri dünya pazarı için rekabetlerinde çok büyük çatışmaların içinde bıraktı."

Bu anlamda emperyalizmin iki önemli özelliği vardı. Bunlardan birincisi sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma eğiliminin bir sonucudur. Rekabet sonucu sermaye birikimi hem bireysel sermayelerin hem de firmaların özellikle krizler sırasında küçük sermayeyi ve işletmeleri yutarak büyümelerine yol açtı. Ekonomik güç giderek yoğunlaştı. Çeşitli sektörlerde tekeller belirdi; bir kaç büyük şirket ya da yalnızca tek bir büyük tröst egemen olmaya başladı.

Endüstriyel sermaye ile büyük bankalar birleşerek finans-kapital'i oluşturuyorlardı. Bu "örgütlenme" sürecinin son basamağı, özel sermaye ile ulus devletin

sürekli entegrasyonu, başka bir deyişle devlet kapitalizminin ortaya çıkışıydı. İkinci olarak, kapitalizmin bu ulusal organizasyonunun üretici güçlerin sürekli olarak uluslararası bir hale geldiği bir bağlamda oluşmasıydı. Dünya ekonomisi, Bukharin'in tanımladığı gibi, “*dünya çapındaki üretim ilişkileri ve bunların izdüşümü olan değişim ilişkileri sistemi*”ydi ve ‘devlet kapitalist tröst’lerin rekabet ettiği bir zeminde oluşmuştu. Sermayeler arasındaki rekabet artık yalnızca özel firmaların pazar kapma mücadelesi değildi, devlet kapitalistleri arasında dünya çapında gittikçe yükselen askeri müdahaleler ve bölgeler üzerinde hakimiyet için olan çatışmalar biçimine bürünmüştü. ‘Devlet kapitalisti tröstler arasındaki mücadelede karar her şeyden önce askeri kuvvetlerinin arasındaki “ilişki” tarafından tayin ediliyor, karara nokta “ulusal kapitalist grupçuklar”ın çatışması ile konuluyordu.¹⁰ Emperyalistler arası savaşlar (örneğin 1914-18 ve 1939-45) rekabet eden sermayeler arasında bölünmüş dünya ekonomisinin gerekli bir unsuru ve doğal bir sonucuydu.

Bukharin'in emperyalizm teorisinin zayıf yönleri yok değil. Bunların en önemlisi, emperyalizmi oluşturduğunu söylediği iki eğilimin (devlet kapitalizmine doğru gidiş ile sermayenin gittikçe uluslar arasılaşması) birbirleri ile olan çelişkilerinin varabileceği noktayı doğru tahmin edememiş olmasıdır. Bunun sonucu olarak ulusal ekonomileri, tam organize olmuş devlet kapitalisti bloklar olarak almış, savaşların ve ekonomik krizlerin yok

olma eğilimine doğru gidildiği sonucunu çıkarmıştır.¹¹ bu hatalardan arındırıldığı zaman Bukharin'in teorisi emperyalizmi, kapitalizmin tarihinde özel bir aşama olarak ele alır ve emperyalizmin temel özelliklerini veren bir çalışmadır. Böylece ortaya çıkan teoriyi şöyle özetleyebiliriz:

1-Emperyalizm, kapitalizmin gelişme sürecinde a) sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşmasının özel tekeli sermaye ile devletin entegrasyonuna yol açtığı; b) üretici güçlerin uluslar arasılaşması, sermayelerin yatırım, hammadde temini ve yeni pazarlar için dünya çapında bir rekabete zorlandığı bir aşamadır.

2-Bu iki eğilimden çıkarılabilecek temel sonuçlardan birkaçı şunlardır:

a) Sermayeler arasındaki rekabet ulus-devletlerin askeri güçlerinin çatışmaları şeklini almaktadır;

b) ulusal devletler arasındaki ilişki eşitsizdir; kapitalizmin eşitsiz ve birleşik gelişmesi, bir kaç gelişmiş kapitalist devletin(emperyalist ülkelerin) üretici kaynaklarının ve askeri alandaki güçlerinin sayesinde dünyanın geri kalanına hükmetmelerine izin vermiştir.

c) emperyalizm dönemindeki eşitsiz ve birleşik gelişme silahlanmayı daha da yoğunlaştırmış ve hem emperyalistlerin kendi aralarındaki savaflara hem de emperyalist boyunduruk altındaki ülkelerin kurtuluş savaşlarına yol açmıştır.¹²

Bu tanım emperyalizm kavramının özünü açıklıyor olmasına karşın, Lenin'in tanımıyla kıyaslandığında daha

soyuttur. Bu tanımın bir avantajı ise emperyalizmin kapitalizmin hangi dinamiklerinden ortaya çıktığını ve bir aşama haline geldiğini açıklamakta kullanılabilmesidir. Yazının bundan sonraki bölümünü bu aşamayı açıklamaya ayıracağım.

Emperyalizmin gelişiminde üç devre vardır.(Tabi bu hâlâ üzerinde tartışılan bir konu.) Bunlardan ilki, Lenin, Bukharin, Luksemburg, Kautsky, Hilferding ve Hobson tarafından analiz edilen ve Mayer'in 'otuz-yıllık savaş' dediği savaflara yol veren Klasik Emperyalizm dönemidir(1875-1945 arası.) İkinci dönem, karşılıklı silahlanma yarışında olan iki süper güç bloğu tarafından dünyanın politik olarak paylaşıldığı 1945-1990 arasındaki dönemdir. Sonuncusu ise Bush'un 'yeni dünya düzeni' dediği ve gerçekte eskisinden daha çürük olan soğuk savaş sonrası emperyalizm dönemidir.

Emperyalizmi böyle sınıflara ayırmak biraz yapaylık taşıyor. Tartışma ilerledikçe görülecektir ki, her devrenin genel özellikleri bir önceki devrede nüveler halinde mevcuttur. Yine de, emperyalizmi böyle devrelere ayırarak incelemek, onun altında yatan dinamikleri açığa vurmak ve geçirdiği dönüşümü anlamaya yardım ediyor kanımca. Günümüzdeki emperyalizmin detaylarına olabildiğince inmeye çalışacağım ve bunun nedenleri de açık olsa gerek...

Geçmiş Çağlardaki emperyalizm

İlkin, emperyalizmi açıklamak için burjuvazinin giriştiği

en etkili tanımın; emperyalizmin aslında kapitalizm öncesi bir kavram olduğu masalının üzerinde durmaya değer. Bu teoriye en etkili şekil Avusturyalı ekonomist Joseph Schumpeter tarafından verildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında yazdığı bir yazıda emperyalizmin ‘mantıksızlığından, tutarsızlığından, savaşa ve istilaya tamamen içgüdüsel olarak yönelme eğilimi’nden bahsediyordu. Emperyalizm ‘atalarımıza dayanan bir karakterde’ydi, şimdiye değil geçmişin yaşam koşullarına dayanan bir elementti ya da tarihin ekonomi açısından yorumu ile değerlendirdiğimizde şimdiki değil geçmişin üretim ilişkilerinden çıkıyordu.’ Daha somutlarsak, varlıklarını her zaman savaşlara borçlu olan aristokrasiler, monarşi ya da yarı monarşilerce Avrupa’nın sürekli hakimiyet altında tutulması emperyalizm’di. Burjuvazi aslında feodal yapıda olan bir ‘emperyalist despotizm’e boyun eğiyordu. Schumpeter’e göre bunun özellikleri, ‘savaşa karşı tavırlarında sınıf bilinçleri hakim olması’na karşın; politika, kültür ve günlük yaşamda önemli derecede zayıflıkları ve yozlaşmalarıydı.¹³

Schumpeter kapitalizmin çağımızda en etkili savunucularından biridir. Bununla birlikte, onun emperyalizm üzerine yorumunun kısa süre önce Amerikalı sol-liberal tarihçi Arno Mayer tarafından gözden geçirilmesi ilginçtir. En önemli kitabı olan *Persistence of the Old Regime*’de Mayer, Avrupa’da 1914 yılından önce ‘endüstrinin ve burjuvazinin tamamen etkisiz’ olduğunu, sosyal ve politik açıdan aristokrasinin hakim olduğunu, endüstriyel

burjuvazinin kendisi için iktidar istemeyen, daha çok eski rejimle işbirliğine yanaşan türden meydan okumalarını kendi içinde eritmeye muktedir olduğunu iddia ediyordu. 19. yüzyıl biterken eski düzene yönelen tehditler arttıkça, aristokratik egemen sınıf buna gerici bir saldırı ile yanıt verdi. Bu da tüm Avrupa'yı savaşa iten temel etkendi. Böylece, 'sınıf, hakimiyet ve statü üzerine olan içteki çelişkiler otoriter ve ideolojik etkenlerle bir dış savaşa neden olmuştu.' Gerçekten de, savaşı içerdeki sınıf mücadelesinin bir dışa vurumu olarak görmek gerekir; 1914 öncesi 'uluslar arası sistemin iki bloğa ayrılmasının savaştan çıkması üzerine yaptığı etki, savaşın nedeninden daha önemli bir nedendi. Bir zamanlar muazzam bir askeri güç olan Avrupa şimdi aşırı tutucuların hakimiyetinde olması, genel bir krizin kendini göstermesiydi.¹⁴' Mayer bu analizi devam ettirerek Yahudilerin Nazilerce katledildikleri dönemin arka planındaki bir 'genel kriz çağı'ndan ileri geldiği ile açıklanması ve bundan dolayı da kutlanması gerektiğine vardırırdı. Avrupa'nın eski rejiminde zor durumda kalan asiller ve her türlü kurumlarla, yeni düzeni savunanlar kıran kırana bir savaşa girişmişlerdi. Bu mücadele, 'ticari ve endüstriyel(sic) kapitalizm, tekelci ve organize olmuş kapitalizm'e karşı savaşımları; 'egemen sınıfa karşı ise üniversite-öğrenimli seçkinlerin savaşımları' gibi örnekleri içeriyordu.¹⁵

Emperyalizmin bu teorisini Mayer daha ilk ortaya koyduğunda kendisini 'sol-pasifist tarihçi' olarak adlandırmıştı ve biz de hakkını yemeyelim, bir burjuva olarak

kabul edilmelidir.¹⁶ Teorisi, kapitalizmin 1914-1945 yılları arasında tüm insanlığı tehdit eden büyük felaketlerdeki sorumluluğunu temize çıkarmaya çalışmaktadır. Mayer'in "Judeocide" adını verdiği çalışması ise gerçekten bir "şaheser"dir. Bu yazıda, Nazilerin Yahudilere yaptığı katliamı ender görülen bir olay olarak almaz ve bu katliamın tarihsel anlamını keşfetmeye çalışır. İnsanlık tarihinde işlenen bu en büyük suçu bir sonuç; kapitalizmin en yüksek aşamasındaki en ciddi bir krizin sonucu olarak açıklamamakta, onu sadece eski feodal yapı ile burjuva modernizminin bir çarpışması olarak ilan etmektedir.

Schumpeter kapitalizmi temize çıkarma işini açıkça yapmakta ve şöyle demektedir: 'tamamen kapitalist olan bir dünya emperyalist güdülerin(etkenlerin) yeşerebileceği bir ortam değildir.'

*'Tamamen kapitalist olan bir dünyada, bir zamanlar savaş için olan dinamizm şimdi yalnızca her çeşit iş yapma için dinamizm haline dönüştü.. Dış politikada maceracılık ve yer zaptetmek için olan savaşlar, şimdi; yaşamın anlamına zarar veren riskli bir oyun, alışılmıştan ve bu nedenle de "doğruluk"tan bir sapma olarak görülüyor.'*¹⁷

Bu tartışma devlet müdahalesinin emperyalizmin bir özelliği olduğu iddiasına bağlıdır-19. yüzyıl sonlarında bunun en önemli ölçüsü, kapitalist bakış açısından zararlı olan koruyucu tariflerdi. Bu tartışma, yalnızca neo-klasik ekonomi ekolünün ders kitaplarında olan ve hiç bir fir-

manın, üretim yaptığı pazarı etkileyemediği türden (tam) serbest rekabete dayalı bir dünya ekonomisinin önceden var olduğunu varsayıyordu. Schumpeter kapitalizmin bu iddiasını desteklerken ‘tekelci kapitalizmin; tarifler, karteller, tekelci fiyatlar, üretim fazlasının dış ülkelere okutulması(damping), saldırgan bir ekonomi politikası ve genel olarak saldırgan bir dış politika izleme, tipik emperyalist karakter taşıyan istila ve diğer türden savaşlardan açık ve sürekli bir çıkarı olan güçlü bir sınıf yaratarak büyük banka ve kartellerle giderek bütünleştiğini’ de kabul ediyordu. Hilferding’in finans-kapital teorisini yazılarına temel almasına karşın bu teoriyi kalıplaştırarak kullanılamaz hale getirdi. Schumpeter ihracattaki tekelciliğin kapitalist gelişmenin kendi içerisindeki yasalardan gelişmediğinde hâlâ ısrar ediyordu. Çünkü tröst ve Karteller devlet tarafından uygulanan koruyucu tariflere bağımlıydılar ve Avrupa’da 1914 öncesi henüz kapitalizm öncesi otoriter monarşiler hakimdi.¹⁸

Bu, elbette, ‘eski düzenin sürekliliği’ sorusuna yol açar. Bu tartışma İngiltere için yeni değildir, Perry Anderson’un ve Tom Nairn’in aynı konudaki iddiası endüstriyel burjuvazinin toprak sahibi aristokrasiye göre politik ve ideolojik yönden ikincil derecede olmaları 1832’deki Büyük Reform Yasasından sonra devam etti ve hatta 20. yüzyılda bile City of London’da merkezi ekonomik rol oynamaları ile devam etti. Bir dereceye kadar, Mayer’in tartışması İngiliz tarihinin bu tür bir yorumunun tüm Avrupa için genellenmesidir.¹⁹

Bununla birlikte, teorinin İngiliz varyasyonu yalnızca iptal edilmekle kalmadı, daha da öteye gidildi ve devletin endüstriyel sermaye için çalıştığı ve toprak sahibi Junkers'larca desteklendiği imparatorluk Almanya'sı bu konuda örnek olarak ileri sürüldü.²⁰ Avrupa'da 1914 öncesi toprağa dayalı eski düzenin kalıntılarının, gelişmesi eşitsiz olsa da tüm kıtaya yayılan endüstriyel kapitalizmce önemli oranda yok ya da asimile edildiği bir burjuva uygarlığı vardı.²¹

Schumpeter-Mayer'in emperyalizm teorisi yalnızca tarihsel gerçeklerin çok büyük oranda saptırılması ile savunulabilir. Böylece Mayer ya da Anderson'a benzemeyen ve İngiliz Toplumunun saf kan kapitalist yapısından hiç kuşku duymayan Schumpeter emperyalizmin İngiltere'de içi boş, yalnızca moda olduğundan sıkça kullanılan bir kavram olduğunu savunuyordu. Bunun nedenleri arasında serbest ticaretin göklere çıkarıldığı Viktorian döneminde sömürgelere sahip olmak ekonomi açısından utanç verici olmasıydı ama 18. yüzyılda bir İngiliz emperyalizminden bahsetmek şüphe götürürdü.²² Bunlar utanç verici iddialar. Her şeyden önce 18 yüzyılda İngiliz devleti ağırlığı deniz kuvvetlerinde olmak üzere güçlü bir savaş cihazı yaratmak için askeri harcamaları çok büyük oranda arttırdı. Donanmaya verilen ağırlık, dünya pazarlarında İngiltere'nin büyüyen payını hızla arttıracak bir dizi sömürge istilasında kullanılıyordu.²³

İkinci olarak, çoğu Amerikan Devrimi sırasında kaybedilen yerlerin kazanılmasının(bu döneme "ikinci

imparatorluk” ta denir) ‘bırakınız yapsınlar’ (laissez faire)’ın hakim olduğu Viktorian döneminde yer almasıdır.²⁴ Tek tek istilalar için nedenlerin çoğunlukla değişik olabilmesine karşın, olayın altında yatan asıl etkenleri bazen açıkça görmek olanaklıydı. Schumpeter 1899-1902’deki Boer Savaşını ‘yalnızca genel trendden rastlantısal bir sapma’ olarak nitelemişti.²⁵ Gerçekte o savaş Britanya’nın 1815 ile 1914 arasında yaptığı en büyük savaşı. Yakın zamanlardaki tarihsel araştırmalar Hobson’un analizini haklı çıkardı; Güney Afrika Cumhuriyetindeki Witwatersrand yöresindeki zengin altın yataklarını kontrol etmek amacıyla olan İngiliz Emperyalizmi ve Madencilik sektöründeki kapitalistlerin birliği bu savaşı teşvik etmişti.²⁶

Bu ve benzeri saçmalıklar (Schumpeter, ABD’nin ‘çok az kapitalizm öncesi unsur taşıdığından’ emperyalizme eğiliminin çok az olacağını bile iddia etmişti.) ‘geçmiş döneme ait’ bir olgu olan emperyalizm teorisin önemi azımsanmamalıdır. Bu, ‘kapitalizmin doğası gereği anti-emperyalist’ olduğunu kanıtlama yolunda en ciddi girişimi temsil eder.²⁷ Bu görüşün pratikte sonuçları şaşırtıcıdır: Kapitalizm yalnızca 1914-45 faciasından elleri temiz olarak çıkmamakta, ama aynı zamanda yalnızca 1950’lerden sonra ortaya çıkan bir üretim biçimi olarak kabul görmektedir. Tom Nairn bu noktayı şöyle ifade eder:

“Mayer’in yararcılığı ile olayları değerlendirsek 1914-45 arası intikam ve ölüm sancuları

*yüzünden oluşan 'otuz yıllık bir savaş' dönemiydi. Başka bir deyişle, Avrupa'nın eski rejimi bir rejim değil yalnızca tarihti. Yıkılışının yarattığı fırtınanın gürültüsü henüz kulaklarımızdaydı. Bu patlama yüzyulumuzun en karakteristik sesiydi ve ortalıktaki toz duman 1950'lerden sonra yeni yeni yatışmaya başladı. Eğer burjuvazinin ve endüstriyel-kapitalist değerlerin 'zaferi' bu değerleri taşıyan bir dizi oldukça homojen toplumlar yaratmak olarak alınrsa, gelişmenin yaklaşık olarak aynı düzeylerinde olan, düzenli ve barışçıl bir devlet-sistemi oluşturulması olarak alınrsa, bu yeni belirmeye başladı. Böylece bizler (bir çok solcu ve komünist teorisyenin iddia ettiği gibi) kapitalizmin son günlerinde değil, 'yaşlı burjuva dünyanın' sosyalizme doğru yol aldığı bir dönemde değil, kapitalizmin sosyal evriminin tam hızla gittiği gerçek kapitalizm çağının başlarında yaşıyor olmaktadır.'*²⁸

Bu tartışma Doğu Avrupa devrimlerinden önce başlamıştı ama hem sağ hem de solcular tarafından geniş çaplı kabul gören, bu alt üst oluşların serbest pazar kapitalizminin zaferini işaret ettiği ve yeni bir büyüme ve refah dömeninin başlamakta olduğu fikrine tamamen uymaktadır. Ama eğer 'kapitalizm doğası gereği anti-emperyalist' ise bunu kapitalizmin hakimiyetinin askeri rekabeti ve savaşı önlemesi gerektiği söylemek izler. Gerçekten de Schumpeter 'bizim sosyal yaşamımızdaki kapitalizm öncesi elementlerin modern yaşamın koşullarında sonsuza dek var olamayacağını, onlarla birlikte 'emperyalizmin

de eriyip kaybolacağını' iddia etmiştir. ²⁹

Eğer gerçekten böyleyse, Nairn'in "kapitalizmin sosyal evriminin tam hızla ilerlediği" dönem olarak adlandırdığı 1945'den günümüze dek genel bir savaş olmasa da neden yıllarca süren savaşlara şahit olduk? Sol-daki genel bir açıklama çelişkileri kapitalist ve komünist üretim biçimleri arasında yer alan "sistemler arası" genel bir çelişkiye indirgeme çabalarıdır.³⁰ Ama Doğu Blokuna herhangi türden bir sosyalist damgasını vurmakta geç kalmış olma bir yana, tam soğuk savaş sona erdiğinde bir süper güç'le üçüncü Dünyadan yerel bir güç'ün böylesine büyük bir savaşta neden yer aldıklarını bu perspektiften açıklamak zordur. Yalnızca iki olasılık var gibi görünüyor: Birincisi, emperyalizmin kökünün 'geçmişteki üretim ilişkilerinde' bile olduğunu reddetmek ve devletler arası rekabet ve savaşların nedenini bağımsız bir askeri rekabet süreci ile açıklamaya çalışmaktır-bir kaç yerde değindiğim gibi bu çeşit bir analizle fazla bir yol alamayız.³¹ İkincisi ise kapitalist dünya sisteminin son 125 yılda geçirdiği dönüşümleri açıklamakta bir klavuz olarak Marksizmin emperyalizm teorisine dönmektir. Bu ikinci şık çok daha akla yatkındır.

KLASİK EMPERYALİZM, 1875-1945

1 *Ekonomi ve politik açıdan dünyanın çoğulcu olması.*
15. yüzyıldan buyana Modern Avrupa tarihinde büyük güçlerin askeri ve bölgesel alandaki sürekli rekabetlerinin oluşturduğu barbarca bir dönem yaşanmaktadır.

Emperyalizmin doğasını kısaca özetlemenin bir yolu da endüstriyel kapitalizmin bu dönemin genel özelliği olmasıdır.

Eric Hobsbawm 19. yüzyıl sonlarındaki kapitalizmi 'dünya ekonomisi şimdi daha öncesine göre daha çoğulcudur. Artık tam sanayileşmiş tek ülke İngiltere değildir.'³² Bu değişimde bir faktor William McNeill'in de belirttiği gibi 19. yüzyıl ortalarında 'savaşın endüstrileşmesi'dir-demiryolu ve buharlı gemiler ile akışkanlığın arttırılması ve makinalı tüfek gibi yeni silahların büyük boyutlarda üretilmesine başlanması. Merkezi ve Orta Avrupa'nın Büyük monarşileri-Prusya, Avusturya-Macaristan, Rusya- modern silahlı güçler için nesnel temeli yaratmak amacıyla endüstriyel kapitalizmin gelişmesi için uğraşıyorlardı. Endüstriyel kapitalizmin yayılması aynı zamanda büyük güçler arasındaki rekabeti arttırdı. Örneğin İngiltere denizlerde ve endüstriyel alanda olan üstünlüğünün Almanya tarafından tehdit edilmesine şahit oluyordu. Devletlerin askeri güçleri artık tamamen sanayileşme düzeylerine bağlıydı. Sonuç, teknolojik keşiflerin hızla artması ve o zamanlar iki bloğa ayrılmış olan Avrupa'da İngiltere'nin karşıt bloğa ait olması nedeni ile donanmada kullanılan silahların yapımında büyük bir rekabetin doğmasıydı. Bir kaç büyük devletin hükmettiği dünyamızda ekonomik ve askeri rekabet karşılıklı olarak birbirini kuvvetlendiriyordu.³³

2 *Sömürgeci genişleme.* Lenin 'Kapitalizmin tekelci aşamaya (finans-kapital'e) dönüşümü, dünyayı paylaşma

savaşının yoğunlaşması ile *ilgilidir*' diye yazıyordu.³⁴ Avrupalıların sömürgeleri 1860 yılında 4.3 milyon kilometre kare alandaki 148 milyon insanı kapsarken, 1914'de 46.5 milyon kilometre karedeki 568 milyon nüfusu kapsıyordu ve üstelik Osmanlı imparatorluğunun Orta Doğudaki 'mülk'leri İngiltere ve Fransa tarafından ancak Birinci Dünya Savaşının sonunda paylaşılacağından bu [emperyalist] genişleme süreci daha tamamlanmamıştı. Sömürgeci istila Avrupa'nın dış yatırımlarındaki büyük bir artış ile başa baş gidiyordu. (1862'de 2 milyar pound iken 1913'te 44 milyar pound'tu.)³⁵

Ama olaylar Lenin'in tam-geliştirilmemiş [emperyalizm] teorisindeki gibi gelişmiyordu; emperyalizmin dinamiği sömürgelere sermaye ihracı ile halkları köleleştirip sömürmek değildi. Her şeyden önce dış yatırımın gelişimi düz bir çizgi izlemiyordu. 1860'ın başlarında İngiltere tek ve en büyük sermaye ihracatçısıydı, 1870'li yılların sonlarında onu Fransa izledi. Almanya ancak 1900'lerden sonra diğer iki ülkeye katıldı. ABD ile Japonya ise 1914 öncesi sermaye ithal ediyorlardı. Bunun da ötesinde, Hobsbawm'in belirttiği gibi,

*'19 yüzyıldaki Avrupa ticaretinin neredeyse yüzde sekseni diğer gelişmiş ülkelerle yapılıyordu ve aynı şey Avrupa'nın dış yatırımı için de söz konusuydu. Bunun haricindeki dış yatırımlar ise nüfusu genellikle Avrupalı göçmenlerden oluşan hızlı gelişen bir kaç ülkeye yapıldı-Kanada, Avustralya, Güney Afrika, Arjantin, vb. ve elbette, ABD.'*³⁶

Bu süreç tablo 1 deki İngiliz dış yatırımlarında açıkça görülmektedir

TABLO 1. İNGİLİZ DIŞ YATIRIMLARININ BÖLGESEL DAĞILIMI. 1860 - 1929 (%)				
BÖLGELER	1860-1870	1881-1990	1911-1913	1927-1929
İngiliz imparatorluğu (toplamı)	36	47	46	59
Kanada	25	13	13	17
Kuzey Dominions	9.5	16	17	20
Hindistan	21	15	10.5	14
Diğerleri	3	3	5.5	8
Latin Amerika	10.5	20	22	22
USA	27	22	19	5.5
Avrupa	25	8	6	8
Diğerleri	1.5	3	7	5.5

Kaynak: M. Barratt Brown. The Economics of Imperialism. (Harmondsworth 1974) Tablo 17. p. 190-91.

Yine de sömürgeler ekonomi alanında çok önemli bir rol oynadılar. İngiltere Hindistana sattığından fazla, yatırımlarından faiz ve servislerden ötürü para almasının yanısıra ‘anavatan vergisi’ adı altında doğrudan yıllık bir haraç alıyordu.³⁷ Berrick Saul’a göre ‘İngiltere Avrupa’ya ve ABD’ye olan borcunun yüzde otuzunu Hindistan’ı soyarak ödemişti.³⁸ Avner Offer’in Birinci Dünya Savaşı üzerine oldukça başarılı olan son çalışmasının gösterdiği gibi emperyalistler arası rekabet sürecinde İngiliz İmparatorluğu çok doğrudan bir rol oynamıştı. 19.yüzyılın sonlarında en gelişmiş iki ülke olan İngiltere ile Almanya yiyecek ve hammadde ithaline çok büyük oranda bağımlı oldukça uzmanlaşmış birer ekonomik sistem oluşturmuşlardı. İngiliz egemen sınıfı çok önemli bir avantaja sahipti; bu malların sağlanabileceği geniş bir

imparatorluğu vardı ve denizdeki üstünlüğü hem kendi deniz yollarının güvenliğini sağlıyor hem de Almanların hammadde ve gıda maddeleri ithalatlarını baltalamalarını sağlıyordu. Ekonomi alanındaki 'savaşı' planlama 1914'ten önce İngilizlerin hazırlıklarının önemli bir kısmını oluşturuyordu. Hammadde ve yiyecek üzerine mücadele Almanya'nın 1918'de yenilmesinin en önemli etkenlerinden biriydi. Çünkü İngiliz kuşatmasının Merkezi kuvvetler üzerindeki etkisi büyük olmuştu ve Almanya'nın Atlantik'teki U-boat kampanyası ABD'nin savaşa dahil olmasına neden oldu ve dolayısıyla güçler dengesini Entente'nin yararına değiştirdi.³⁹

Emperyalistler arası mücadelede sömürgelerin önemi 1930'lardaki büyük kriz sırasında dünya ekonomisi birbirlerine rakip ticaret bloklarına bölündüklerinde daha da net olarak anlaşılıyordu. Hammadde kaynakları ve açık pazarları olarak sömürgelere dayanan İngiltere ve Fransa gibi ülkeler krizi ABD ve Almanya gibi sömürgeleri olmayanlarla kıyaslandıklarında daha kolay aşmışlardı. ABD ve Almanya'nın sorunlarını çözmeleri için İkinci Dünya Savaşına gereksinimleri vardı.

3 *Askerileşmiş devlet kapitalizmi*. Lenin, Hilferding ve Bukharin 19. yüzyılın bitimine doğru açık hale gelen kapitalizmin yeni aşamasının en önemli niteliğinin ekonomik gücün daha fazla merkezileşmesi olduğunu kavramışlardı. Gerçekten, Hilferding'in 'organize kapitalizm' diye adlandırdığı gelişme önemli varyasyonlar gösteriyordu; İngiltere sürekli ABD ve Almanya'nın

gerisinde kalıyordu. Hilferding bu benzemezlikleri kapitalizmin eşitsiz ve birleşik gelişmesi olarak açıkladı. İngiliz kapitalizmin görelî 'organik' gelişmesinin anlamı yatırım için sermayenin banka ya da borsa aracılığıyla temin edilmesi zorunluluğu yerine sürekli olarak sanayicilerin ellerinde birikmesiydi. Bunun tersine, İngiltere'nin tekelci endüstrisinin gölgesinde gelişen Alman kapitalistler kendilerine gerekli olan sermayeyi ancak daha yüksek düzeyli bir örgütlenme; anonim şirketler ve bankaların üretken yatırımı finanse etmede oynadıkları rol vasıtasıyla bulabiliyorlardı:

*'Bu nedenle Almanya'daki gelişmeler ABD'dekilerden biraz farklıydı ama her yine de İngiltere'den farklı olarak her iki ülkede de daha başlangıçta bankalar ile sanayinin ilişkisi gerekiyordu. Bu fark Almanya'daki kapitalist gelişmenin geriliği ve yavaşlığı yüzündendi, endüstriyel sermaye ile banka sermayesinin yakın ilişkiye girmesi hem Almanya'da hem de ABD'deki kapitalist organisationun daha yüksek bir aşamaya doğru ilerlemesinde önemli bir faktör oldu.'*⁴⁰

Müdahaleci bir devlet İngiltere'de olduğundan çok daha önce ortaya çıktı. Bunun bir örneği bu ülkelerin kendi sanayilerini dünya pazarının rekabetine karşı desteklemek için tarifleri ilk kullanmaya başlamalarıydı. İngiliz egemen sınıfı serbest ticaret fikrinden caydırmak için 1930'ların genel krizi gerekecekti. Bu adım Amerikalılarca 70 yıl önce iç savaşın başlangıcında atılmıştı.

Emperyalizmin savaşa olan eğilimini açıklayan gelişme devlet ile özel sermayenin böylesine entegrasyonudur. Hilferding ve Bukharin'in analizini yaptığı organizasyon sürecinde ortaya çıkan, ulus olarak entegre olmuş dev sermaye blokları arasındaki büyük çaplı rekabet ancak birbirlerinin askeri güçlerini test etmeleri ile çözülebilirdi. Ama emperyalistler arası savaş devlet kapitalizmine doğru olan süreci büyük oranda hızlandırıyordu. Bukharin bunu daha 1915 yılında anlamıştı. Genel bir savaş kaynakların akışkanlığını gerektirdiğinden ekonomiyi 'devlet tarafından *doğrudan kontrol edilen* bir örgütlenme' haline dönüştürmeye eyilimliydi. Böylece 'savaş yalnızca inanılmaz boyutta üretim aracının yokedilmesine değil aynı zamanda kapitalizmin her yerde hazır ve nazır olan gelişme eğilimlerinin yoğunlaşmasında büyük bir etki yapıyordu.⁴¹

1914-18 ve 1939-45 yılları arasındaki savaş ekonomisi uygulamalarında devlet müdahalesinin günlük yaşamı belirleme derecesi daha önceki barış yıllarında görülmemiş ölçüde artmış ve bir nitel değişikliğe dönüşmüştü. Gerçektende, 1929-39 yılları arasındaki büyük kriz bu sürecin devamını temsil ediyordu. Dünya pazarı korumacı ticaret bloklarınca bölüşülmüştü ve ana emperyalist ülkeler kendi devlet müdahale cihazlarını güçlendiriyorlardı ve bu süreç doruğuna Stalinist Rusya'da ermişti.⁴² Bunların bir sonucu 1914 öncesine göre dünyanın genel ekonomik entegrasyonunda bir düşüş olmuştu. Böylece endüstriyel mal ticaretinin toplam dünya üretimine oranı

1913'deki düzeyini ancak 1975'lerde geçebiliyordu.⁴³

Süper güçlerin ekonomik despotizme doğru bu gidişleri, sömürge pazarları olmayan ve sömürgelerden hammadde sağlayamayan ülkelerin (ABD ve Almanya en önemlileri) sahip oldukları silahları ve orduları dünyanın kaynaklarından aldıkları payları arttırmakta kullanma güdüsü aralarındaki çelişkileri ve sürtüşmeleri arttırmaya yaradı yalnızca. Böylece Bukharin'in değindiği gibi [ana] çelişki [sermayenin] uluslar arasılaşması ile emperyalistlerin dünyayı yeniden savaşımı sırasında sermayenin her saniye artan yıkıcılık gücü arasındaki çelişkiydi.⁴⁴

SÜPERGÜÇLERİN EMPERYALİZMİ

1-Dünyanın ekonomi açısından çoğulcu ama politik yönden tekilci olması. Emperyalistler arası rekabet 1945'de Almanya ve Japonya'nın yenilmesi ile önemli bir değişim dönemine girdi. Avrupa'nın devlet sistemi daha önce olduğu gibi dünya politikası için dayanak noktası değildi artık. Bunun yerine Avrupa kıtası, her biri entegre olmuş devletlerden oluşan, SSCB ya da ABD'nin önderlik ettiği iki askeri bloğa ayrılmıştı. Olayların böyle gelişeceği iki dünya savaşı döneminden belli olmuştu. Avrupa Devlet Sisteminin dayanıksızlığı otuz yıllık (1914-1945) savaşa neden olmuştu ve Almanya'nın dünya çapında bir güç olarak tarih sahnesine çıkışını yansıtıyordu. Avrupa politikasında çok büyük hakimiyeti olan İngilizler ikinci Dünya Savaşı sırasında o ana kadar olan ana emperyalist konumlarını, ölümcül bir

hastalığa yakalanmış olan devlet sistemlerini koruma derdindeydiler. O yıllarda süregelen ekonomik düşüşleri savaş sırasında hızlanarak devam etmiş, eski rollerini sürdürmeleri Paul Kennety'nin dediği gibi ancak SSCB ve ABD'nin tarih sahnesinden "çekilmeleri" ile olanaklı kılınacak hale gelmişti.⁴⁵

1945 yılında savaş sona erdi, bir tarihçinin dediği gibi "Avrupanın son savaşı" iki süper gücün merkeze kaymaları ile bitti. ABD ekonomik gücünü askeri alanda kullanıp bir süper güç olarak İngilizlerin yerini aldı. Aynı zamanda Amerikan egemen sınıfı gücünü, savaş sonrası 1930'lardaki ticaret savaşlarının yarattığı krizi bir daha yinelememeye çalışıp Amerikan yatırımlarına ve ihracatına açık bir dünya ekonomisi yaratmakta kullandı. En önemli engel Rus egemen sınıfıydı; Sovyetler Birliğinde 1930'larda ekonomik ve politik gücün birleşip kaynaşması ile gerçekleşen devlet kapitalizmine dönüşümün anlamı; ABD hakimiyetindeki bir dünya ekonomisi ile entegre olmanın Stalinist bürokrasinin çıkarlarını tehdit edecekti. Böylece savaş sonrası Avrupa'nın iki rakip askeri blok tarafından bölüşülmesinin temelleri atıldı.⁴⁶

1945 yılı galipleri arasındaki çelişkilerden doğan Soğuk savaş emperyalistler arası rekabette yeni bir dönem yarattı. Herşeyden önce askeri ve bölgesel alandaki rekabet emperyalistleri tekyönlü bir yozlaşmaya itti. Daha önceleri devletler arası rekabet, geçici birlikler oluşturmakla birlikte [kendi çıkarı doğrultusunda] sürekli manevralar yapan büyük güçler arasındaydı ve 15. yüzyıldan

20. yüzyıl ortalarına dek Avrupa'da bu olanlar tüm dünyadaki politikanın özünü oluşturunuyordu. Avrupa'daki devletçiliğin temel aksiyomu, en büyük pratisyeni olan Palmerston tarafından şöyle özetleniyordu: 'İngilizlerin dışarda dostları yoktur, düşmanları da yoktur yalnızca çıkarları vardır.' Bu yüzden çok uzun zamandan beri parlamantolar arası dostlukları olan Almanya ve Rusya 20. yüzyılda iki dehşet verici savaş yaptılar.

1689 yılından 1815'e dek neredeyse durmaksızın savaşan İngiltere ile Fransa, iki dünya savaşında da Almanya'ya karşı birleşmişlerdi. İngilizlerin savaş hazırlıklarını gören Troçki daha 1920 yılının başında, ABD ile İngiltere arasında ileride çıkabilecek çelişkileri öngörülmemişti.⁴⁷ 1945 sonrası uluslar arası politika akışkanlığını kaybetti. Avrupalı devletler iki süper güç bloğu içinde sıkışıp kaldılar. Bu başka seçenek yokluğundandı ve birlik yapan egemen sınıflar arasında değişik çıkarların dağılımını yansıtıyordu. Devletler arası politika, sistemin marjinlerinde yer alan üçüncü dünyada çok daha az sabitti. Örneğin Mısır savaş sonrası en dramatik statü değişimine şahit olmuştu: İngiltere'nin yarı-sömürgesi, süper güçlerin arasında dengede tarafsız bir devlet, SSCB'nin üçüncü dünyadaki en önemli yandaşı, ABD'den alınan askeri yardım miktarına göre dünyada ikinciydi.⁴⁸ Dünyanın iki süper güç tarafından paylaşılması en ücra köşelere girdikçe devletlerin manevra alanı gittikçe azalıyordu. Temmuz 1972'de Başkan Enver Sedat Sovyet askeri danışmanları kovsa da Mısır SSCB tarafından çok önemli

oranda silahlandırılmıştı ve ekim 1973'te İsrail'e karşı Arap Devletlerinin çok başarılı askeri harekate başladıklarında, ABD sarsılmış İsrail Ordusunun yardımına bir uçak dolusu askeri araç gereçle koşmuştu ve hatta bir kez kendi nükleer güçlerini bile alarma geçirmişti.⁴⁹ Soğuk savaş bir çeşit deli gömleği gibi oldu, tek tek devletlerin eylemlerini süper güç bloklarından birinin çıkarlarına göre ayarlamak zorunda bıraktı.

İkinci olarak, 1945 sonrası emperyalistler arası rekabet büyük güçler arasında herhangi bir genel savaşa yol açmadı. Savaşlar sistemin sınırlarında olmaya devam etti elbette, tıpkı 19. yüzyılda Avrupa'nın Asya ve Afrika'yı istilalarında olduğu gibi ama asıl güçler barıştaydı.⁵⁰ Nedenler ne olursa olsun (iki tarafın da nükleer silaha sahip olması, bir nükleer savaşı olanaksız kılmamakla birlikte, Washington ve Moskova'yı biraz daha tedbirli olmaya itiyordu doğal olarak) bu, mutlakiyet dönemlerinden beri, ve hatta 19. yüzyılda 1855 ile 1871 yılları arasında büyük güçlerce yapılan ve İtalya ile Almanya'nın birleşmesi ile ve Almanya'nın dünya sahnesinde bir süper güç olarak Fransa'nın yerini almasıyla sonuçlanan korkunç savaşlardan beri Avrupa'yı etkisi altına almış olan sürekli silahlanma yarışında önemli bir kesinti yarattı. 1945 sonrası herhangi bir genel savaşın yokluğu dünya politikasının katılımını arttırdı. Çünkü kapitalizm ve dünya düzeyinde ekonomik gücün değişen dağılımına göre ayarlanabilen devlet sistemi gibi bir kaldıraçtan yoksun kalmıştı. Aynı zamanda savaş için hazırlık salgın hale gelmişti.

İngiltere ile Almanya arasında 1914 öncesi silahlanma yarışı, 1940 sonlarında oluşan NATO ve Warşova Pakt'ı arasındaki rekabetle kıyaslandığında çok azdı. Barış devri olmasına karşın özellikle ABD ve SSCB'nin silahlanma harcamaları umulmayan derecede yükselerek 1950'lerde ve 1960 yılı başında doruğuna ulaştı. Sürekli silah üretimine dayanan ekonomi kâr oranlarının düşme eğilimini dengeleyerek baştan düşünilemeyen bir işe yaradı ve böylelikle dünya gelirin üç katına çıktığı 1948-1973 yılları arasındaki kapitalizmin tarihinde olan en uzun ve önemli ekonomik büyümeyi hızlandırıyordu.⁵¹

Bu uzun dönemli büyüme savaş sonrası emperyalistler arası rekabetin üçüncü bir öznel faktörü ile ilgiliydi. Dünyanın süper güç blokları arasında paylaşımından doğan dağılım, Batılılara yalnızca ABD değil, Japonya ve Kanada da katıldığından oldukça eşitsizdi. Bu Rusya'nın Bloğu için ciddi bir dezavantajdı ama Batı kampında gittikçe önemi artan bir çelişki yükseliyordu. İçinde ABD'nin askeri gücünün hakim olduğu, sermayelerin rekabetinden doğan ve 1945 öncesi salgın halinde olan askeri çatışmaların önlenebileceği, gelişmiş ekonomilerden oluşan tek bir politik blok yaratabilineceği illüzyonu. Bu anlamda Bukharin'in analizinde bahsedilen süreç izlenmemiştir, çünkü batılı kapitalistlerin arasında oluşan emperyalistler arası rekabetin Shakespeare'nin dediği gibi "savaşın kanlı arabuluculuğu" ile çözülme eğilimi değinilen dönemde görülmüyordu. böylece Sermayeler arasında ekonomi alanında rekabet, devletler arası askeri

sürtüşmelerden ayrılıyordu.

Bu gelişme uzun erimli hayli yıkıcı olabilen sonuçlar yarattı. Birincisine burada kısaca değinip sonra yine aynı konuya döneceğim: İkinci Dünya Savaşının bitiminden itibaren ABD önderliğinde oluşan dünyanın ekonomik düzeni sermayenin önemli oranda uluslararasılaşmasına yardım eden kurumsal bir çerçeve yarattı. (Bretton Woods anlaşması, vb.) İkinci olarak yukarıda da işaret ettiğim gibi bu çerçeve ABD'ye yatırım alanları ve pazar sağlamak için dizayn edilmişti. Bununla birlikte, savaş sonrasında uzun büyüme dönemi boyunca Avrupalı ekonomilerin ve Japon ekonomisinin savaş sırasındaki verimsizliğinden (bu süreç ABD tarafından bölgesel devrimleri ve Rusların askeri baskılarına karşı direnç noktaları oluşturduğu için düzenlenmişti) sıyrılması ile ABD'nin dünya pazarındaki hakimiyeti tehdit edilmeye başlanmıştır.

Amerikan politik-askeri hegemonyası için önkoşul olan yüksek silahlanma harcamaları sermayeyi verimli yatırımlardan alıkoydu ve buna uygun olarak Batı Almanya ve Japonya'nın görece düşük askeri harcamaları sermaye birikim oranlarının yüksek olmasını olanaklı kıldı ve sonuçta da ABD endüstrisinin rekabet gücünün sürekli düşmesine neden oldu. 1960'lı yıllara gelindiğinde Amerika'nın ekonomi alanındaki görece düşüşü artık açık hâle gelmişti ve Batı kapitalist blok içinde rekabetin şiddetlenmesi uluslar arası finansal sistemde bir krize ve Amerika'nın askeri harcamalarının düşürmesine yol açtı. Ekonomide silahlanmaya harcanan miktarın azalması

artık kâr oranlarının düşme eğilimini dengeleyemezdi ve 1973-74 ile 1979-82 yılları arasındaki büyük krizlere zemin hazırlanmıştı.⁵² Derin bir çelişki böylece politik olarak tekilci olduğu halde ekonomi yönünden çoğulcu yapıya dayanan bir politik düzen başlamıştı. Artık politik gücün dünya çapındaki dağılımı ekonomik gücün dağılımına karşılık gelmiyordu.⁵³

2-Üçüncü Dünya: zararlı ihmal ve kısmi sanayileşme. Batı kapitalist merkez dışındaki sistemde 1945 sonrası en önemli değişim Avrupalıların sömürge imparatorluklarının yıkılışıydı. Bu değişim bir dereceye kadar Avrupalı güçlerin düşüşü ve daha önce giremediği sömürge pazarlarını elde etmeye çalışan ABD'ye bağımlılıkları yüzündendi. Çin, Vietnam, Cezayir'in ve Portekiz sömürgelerindeki kurtuluş savaşları bu değişime katkı da bulundu. Ama sömürgelerin bir politik süreç olarak kayboluşu, üçüncü dünya olarak adlandırılan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre öneminin azaldığı bir döneme karşılık geliyordu. Emperyalist sistemin sömürgelere sermaye ihracına dayandığı şeklindeki Lenin'in analizi, daha yazıldığı zaman bile yalnızca kısmen doğrudu ve 1945 yılından sonra ise uluslar arası kapitalizmin gerçeklerine tamamen yabancıydı. Savaştan hemen sonraki durumu Michael Kidron 1962'de şöyle özetliyordu: 'Sermaye gelişmiş ülkelere az gelişmişlere doğru gitmemektedir. Tam tersine dış yatırım gittikçe artan oranlarda gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yapılmaktadır.'⁵⁴

TABLO 2. SEÇİLEN BAZI ÜLKE GRUPLARININ DİREK DİŞ YATIRIMLARI

Yatırımın yıllık ortalama değerleri	Ülkelerin Payları (%)							
	1965	1970	1975	1980	1965	1970	1975	1980
Ülke Grupları	1969	1974	1979	1983	1969	1974	1979	1983
Endüstrileşmiş ülkeler	5.2	11	18.4	31.3	79	86	72	63
Gelişen ülkeler	1.2	2.8	6.6	13.4	18	22	26	27
Latin Amerika ve Karayipler	0.8	1.4	3.4	6.7	12	11	13	14
Afrika	0.2	0.6	1.0	1.4	3	5	4	3
Asya ve Ortadoğu	0.2	0.8	2.2	5.2	3	6	9	11
Diğer ülkeler ve rapor edilmeyen tahmini miktar	0.2	-1.0	0.6	4.8	3	-8	2	10
Total	6.6	12.8	25.6	49.4	100	100	100	100

Kaynak: Dünya Bankası. World Development Report 1985)

Tablo 2’de görüleceği gibi, bu saptama 1965 ile 1983 yılları arasında dünya ekonomisi için doğrudu. Dünya Bankası 1985’de bir raporunda şöyle diyordu:

‘1965’ten beri doğrudan dış yatırımın ortalama yüzde yetmişbeşi gelişmiş ülkelere yöneliyor. Geri kalanı yıllık geliri yüksek genellikle Asya ya da Latin Amerika’da olan bir kaç gelişen ülkenin bazı bölgelerinde yoğunlaşıyor. Özellikle Brezilya... ve Meksika’ya çok büyük miktarlarda doğrudan dış yatırım yapıldı. Asya’da ise Hong Kong, Malezya, Filipinler ve Singapur en fazla yatırım yapılan ülkeler; son yıllarda Asya’ya yapılan yatırımların neredeyse yarısı yalnızca Singapur’a yapıldı.’⁵⁵

Bu rakamlar dünya sistemi ile ilgili analizlerden “bağımlılık” teorisyenleri (Gunter Frank, vb) ve “eşitsiz değişim” teorisyenleri (Samir Amin, vb) ile doğrudan çelişiyor.⁵⁶ Gelişmiş ülkelerdeki kapitalistler (ve işçilerin)

refahı Üçüncü Dünyanın yoksulluğuna bağlı olup olmadığı bir yana, sermaye ve mal akımı fakir ülkelere doğru yöneliyor. (Aynı zamanda dünya ticaretin büyük kısmı gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yapılıyor.) Ve elbette dünyadaki zenginliğin büyük kısmı batılı ekonomilerin ellerinde bulunmaktadır. Bu açıklama yeterli derecede yalın. Daha önce gördüğümüz gibi, klasik emperyalizm altında sömürgelerin birincil önemi gittikçe uzmanlaşan emperyalist ekonomiler için hammadde kaynağı olmasıydı. Ama Otuz yıllık savaş (1914-45) sırasında otoriterliğe doğru sapma, gelişmiş ekonomilerin hammaddelere bağımlılıklarını azaltmaları ile olanaklıydı ve bu alanda başarı gösterdiler. Büyük ölçekli sentetik ikame malları üretimine geçildi, hammaddeler daha verimli şekilde kullanılmaya başlandı ve endüstriyel ülkelerin tarım ürünleri üretime önemli ölçüde arttı.⁵⁷ Bu arada sürekli silah üretimine dayanan ekonomileri sayesinde gelişmiş ülkelerde büyüme oranları yüksekti. Nigel Harris bu dönüşümlerin sonuçlarını şöyle açıklıyordu:

‘Gelişmiş kapitalist ülkelerin yükselen milli gelirleri, sürekli çeşitlenen, gelişen ve oldukça da yüksek fiyath olan ürettikleri metalar için giderek genişleyen pazarlar sağlıyordu. Bu, yatırımlardaki kâr oranlarının yüksek olmasını sağlıyor ve giderek artan oranlarda verimli yatırımlara yöneltilecek emiliyordu. Sermaye ve işgücü geri ülkelerden gelişmiş ekonomilerin hizmetine doğru çekiliyordu. Gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret; 1948 sonrası dünya ticaret ve gelirinin daha önce öngörülenemeyecek

*oranda büyümesinde ve sermayenin zengin ülkelerin elinde daha da yoğunlaşmasında bir dinamo işlevi görüyordu. Emperyalistlerin bakış açısından, daha önce sanayileşerek gelişmiş ülkeler ile hammadde ibraç eden geri ülkeler arasında olan uluslararası işbölümü şimdi görece olarak kendine yeterli gelişmiş merkezlerle onları çevreleyen, bağımlı yoksullar kitlesi arasındaydı.*⁵⁸

Kidron ve Harris 1960 yılında gelişmiş ve gelişen ekonomilerin ilişkilerindeki değişimlerin analizini yaptıklarında, önemli bir istisnaya; Batının petrole bağımlılığına da işaret ettiler.⁵⁹ Gerçekten de, 1973-74 ve 1978-79'daki iki önemli 'petrol şoku'nun etkisi bir olasılık, Doğu Asya'da yeni gelişen ülkelerin ortaya çıkışı ile üçüncü dünyaya 1975 sonrası giden direk dış yatırımların temel nedenidir. (Tablo 2'de görüleceği gibi Orta-doğu da dahil olmak üzere Asya'ya yapılan direk dış yatırım 1965-69 arasında yüzde 3 iken, 1980-83 döneminde yüzde 11'e yükselmişti.) Her şeye karşın petrol ne yazık ki yalnızca bir *istisna*. Üçüncü dünyada olan, Batılı şirketlerin sömürülerinin yoğunluğunu arttırması değil; fakir ülkelerin dünya ticaret ve yatırımından etkili bir şekilde yoksun tutulmasıdır daha çok. Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki işçi ve köylüler kölece bir yoksulluk koşullarında çalıştılar. Bu, sömürülerinin ürünlerinin emperyalist kârların temel kaynağı olmasından daha çok, harcadıkları emeğin Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya'daki ana sermaye merkezleri ile ilgili olmamasıydı-üçüncü dünyadaki

milyonlar gibi bu sermayenin olduğu yerlere akın etmedikleri sürece tabii ki.

Bunu, Frank Ve Amin'in iddia ettiği gibi, Üçüncü Dünya'nın tümünden bir ekonomik krize girmesi izlemedi. Tam tersine, az gelişmiş ülkelerin bazıları yüksek oranlarda endüstriyel büyüme sağladılar. Özellikle, 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca çoğunlukla Doğu-Asya ve Latin Amerika'da ortaya çıkan ve hızla kalkınan Yeni Endüstrileşen Ülkeler (YEÜ) dünya iş bölümünde önemli bir (odak) değişimi(ni) temsil ettiler. Emperyalist merkezin dışında endüstriyel gelişimin ilk aşamaları genellikle öncelerin ithal edilen kaynaklar Mısır'ın sanayi altyapısını kurmak için gerekli makina ve araç gereç alımında kullanılmıştı. Ama sonunda döviz tükendiğinde ithalatın devamı ya rekabet edemeyen bir Mısır endüstrisinin yapacağı ihracatla ya da SSCB'den, pamuk ve pirinç ile ödenmek koşuluyla alınacak borçlarla sürdürülecekti. Nasser'in devlet kapitalisti politikalarının başarısızlığının ardında Sedat'in *infıtah* politikası; Mısır'ı dünya ekonomisine açma politikası yatar.⁶⁰

Doğu-Asya ve Latin Amerika'daki YEÜ'ler bu çizgiden önemli bir sapmanın temsilcisidirler. Mao, Nehru ve Nasser otoriter devlet kapitalizmini kurmada Stalin'i izlerlerken, Güney Kore ve Brezilya gibi ülkeler kendilerine dünya pazarını temel alıyorlardı. Son değindiğimiz devletler kendi gereksinimlerini gidermekten çok ihracat amacıyla (bazen neredeyse tüm amaç ihracat yapma oluyordu) sanayi malları ürettiler. Ve genellikle, ciddi

devlet kapitalisti yöntemler kullanarak dünya pazarından pay almanın yollarını buldular. Örneğin Güney Kore devleti özel sermaye yatırımlarının alanını merkezden yapılan planlar ile belirledi. Gelişmiş ülkelerin karakteristiği olan bir çeşit ekonomi kurma yerine, elindeki kaynakları ve dünya pazarını göz önüne alarak, başarılı olabileceği bir kaç sektöre özel sermaye yatırımları yöneltilmesini sağladı. Yeni-klasik Okul'un serbest piyasa prensipleri ile çoğu zaman çelişen müdahaleci devlet, dünya pazarından kaçmaktan çok girmek için bir araç olarak kullanıldı.⁶¹

Yeni Gelişen Ülkelerin ortaya çıkışı Warren'in iddia ettiği gibi 'emperyalizmin gerilediği ve kapitalizmin ilerlediği bir dönem'de mi yaşadığımızı gösterir acaba? Üçüncü Dünyadaki bazı devletlerin kısmi olarak sanayileşmesi şüphesizki çok önemli bir olaydır. Bu önem, görelî olarak bağımsız ve yeni sermaye birikim merkezlerinin kristalleşmesini temsil ettiğinden (bu politik değişimin önemine aşağıda değineceğim) ve hem de dünya işçi sınıfının önemli miktarda artmasından sorumlu olduğundandır. Bununla birlikte Yeni Gelişen Ülkelerin ortaya çıkması üçüncü Dünyadaki yalnızca kısmi bir dönüşümü olduğunu da vurgulamak hayati önem taşımaktadır. 1980'de borç krizinin başlaması ile bu çok açık hale geldi. 1970'li yıllarda Batılı bankalar finansal piyasanın uluslar arasılaşmasına katkıda bulundular. Bunun nedeni gelişmiş ekonomilerdeki krizden dolayı yatırım olanaklarının azlığı idi. Böylece ellerinde

fazla sermaye (bu sermaye Körfez'den petrol gelirleri olarak akan dövizler nedeniyle çok artmıştı) kalması Üçüncü Dünya'ya açılan kredilerde büyük artışlar oldu. 1979'da ikinci büyük dünya krizinin başlaması borçlu ekonomilerin borçlarını ödeyebilmelerine yetecek miktarda ihracat yapmalarını olanaksız kıldı; sonuç ağustos 1982 tarihinde Meksika'nın borçlarını ödeyemeyeceğini açıklaması ile patlayan krizdi.

Az gelişmiş ülkeler kendilerini yeniden borç alamaz durumda buldular. Üstelik Batılı Kredi kurumları tarafından borçlarını geri ödemeleri için büyük bir baskı altında tutuluyorlardı.⁶² 1987'de borç tutarı 1,089.2 milyar dolardı ve sermaye ithal eden az gelişmiş ülkelerin yıllık brüt milli gelirlerinin yüzde 49.5'ine ulaşmıştı. Sonuç iğrençti; 1980'li yıllarda bu ülkeler dışarıya, yeni yatırım ve krediler ile dışsarılarının toplamından daha fazla para ödediler (Tablo 3'de görüleceği gibi). Üçüncü Dünya'nın büyük kısmı için sonuç ekonomilerinin duraklamaya başlamasıydı. Birleşmiş Milletler 1980'li yılların sonlarında durumu şöyle rapor ediyordu:

'1970'lerde gelişen ülkelerin hepsinde sermaye ile üretim miktarı arasındaki oran gelişmiş ülkelerdekinden daha fazla artıyordu ve ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı azalıyordu. Küçük-büyük görmezlikten gelinemeyecek bir grup Asya Ülkesi hem verimlilik hem de toplam üretim bakımından gelişmiş ülkelere daha hızlı büyüyordu. Çoğunlukla Afrika ve Latin Amerika'da olan diğerleri bir yavaş büyüme

*tuzakına yakalanmışlardı ve uluslar arası ilişkilerde para kazanmıyor kaybediyorlardı.*⁶³

TABLO 3. BORÇ KRİZİ: SERMAYE İTHALİNE DAYALI GELİŞEN ÜLKELERİN NET FİNANSAL KAYNAKLARI, 1980-1988 (milyar dolar; 98 ülke)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Direk yatırımdan net transfer	-4.5	0.8	-2.0	-2.8	-2.4	-1.0	-1.3	0.4	4.0
Özel kredilerden net transfer	17.2	7.5	-18.7	-26.5	-33.0	-40.9	-32.1	-34.7	-46.0
Resmi kanaldan gelen net kaynak	29.0	34.6	32.0	28.6	25.8	16.3	12.7	8.7	8.0
NET TRANSFER	41.7	42.6	11.3	-0.7	-9.6	-25.5	-26.7	-25.6	-32.5

Kaynak: Birleşmiş Milletler, World Economic Survey, 1989

Daha açıkçası, borçlu ülkeler yalnızca Batılı kredicilere kaynak aktarımı zorunda kalmıyorlar, aynı zamanda IMF patentli ve genellikle yerel tüketimi kısımaya ve ihracatı arttırmaya dayanan bir dizi kemer sıkma politikasını; ‘yapısal değişiklik programları’ nı kabul etmek zorunda kalıyorlardı. En önemli kurban Saharan Afrika’ydı. 1989 yılında Dünya Bankası şöyle rapor ediyordu: ‘Afrika’lıların çoğu bugün 30 yıl önce oldukları kadar fakirler yine.⁶⁴ Kıtanın bazı bölümleri yoksulluğun içine daha da itilmişti-Afrika boynuzu, Angola ve Mozambik’te savaş ve kıtlık yüzbinler hatta bazen milyonlarca ölüme neden oluyordu. Dünya ekonomisi ile kalan bağları çok azdı. Lonrho Mozambik’teki plantasyonlarını korumak için özel bir ordu kiralamıştı. Göreli olarak biraz sanayileşmiş Latin Amerika ülkeleri bile bir ekonomik durgunluk, yüksek enflasyon ve yoksulluk dönemine girdiler. Dinamik Doğu-Asya yeni gelişmiş ülkeleri (Güney

Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong'a şimdi Malezya, Tayland ve Filipinler gibi yenileri eklendi)nin durumu, Japonya'dan bölgeye sermaye ihracat akışı ile gerçekten bir istisna olarak görünüyor.

Her şeye karşın borç krizini Üçüncü Dünya'nın 'bağımlılığı'nın yeni bir biçimi olarak görmek hata olur. James Petras ve Michael Morley Latin Amerika'dan olan sermaye akışını belirtmişlerdi: bu, yerel olarak sahip olunan sermayenin gelişmiş ülkelere doğru akışıydı ve 1985 yılında Latin Amerika'nın 368 milyar dolar olan borcu ile kıyaslandığında 100 milyar dolardı:

'Latin Amerikalıların büyük çaplı yatırımları ve banka depozitlerinin ABD ve Avrupa'ya 'gitmesi' Latin Amerika'da yeni bir sınıf tabakasının doğmasına yol açtı: enternasyonalist kapitalistler! Yerel kapitalistler kendi kaynaklarını uluslar arası bankalara aktarıyorlardı ve karşılığında Latin Amerika Devletlerine kredi sağlıyorlardı. Devletler bu sermayeyi kapitalistlere borç veriyordu. Bu davranış, yerel devletin dış borcu ödemeyi taahhüt etmesi nedeniyle doğan riske karşı özel kapitalistlerin elindeki kaynakları değer yitirimini önliyordu. Dış borçlanma ve dış yatırım kapitalistlerin sayıca az fakat güçlü bir kesimi tarafından kârlı bir yaşam biçimi olmuştu. Yerel koşullar pek uygun olmadığında kazançlar uluslar arası finansal dolaşım vasıtası ile maksimuma çıkarılıyor; ülke içindeki üretim faaliyetleri ikincil; neredeyse giderek yükselen dış yatırım sermaye ihracını gizleyecek bir bahane haline geliyordu. Koşullar biraz düzeldiğinde sermaye yeniden yerel

*yatırımlara yöneliyordu.*⁶⁵

Borç krizi böylece ulus devletler(fakir devletlere karşı zengin devletler) arasında fazla bir çatışmaya yol açmamakta ama ekonomilerini dünya pazarına daha da açarak Batılı banka ve uluslar arası şirketlerle birleşerek sorunlarına çözüm bulmak isteyen ve dünya finansal sistemine giderek daha fazla entegre olmaya çalışan Latin Amerika burjuvazisi nedeniyle bir sınıf savaşına yol açmaktadır. Petras ve Morley'in gözlemlediği gibi, 'Kemer sıkma' herkes için değişik anlama geliyor. Sahip olduğu kaynakları gerektiğinde yerel ortamdan çıkarabilen için anlamı farklı, çıkaramayıp IMF'nin kararlarından ve dış borç ödemelerinden doğrudan etkilenenler için anlamı farklıdır.⁶⁶

3-Sermayenin uluslararasılaşması. Üçüncü Dünyanın evrimi dünya sisteminin merkezinde dönen aynı türden olayların bir izdüşümüdür-sermayenin uluslar arası entegrasyonunun artması. Bukharin'in emperyalizm tanımındaki iki ana eğilimden söz edebiliriz: birincisi devlet kapitalizmine doğru olan eğilimdir ve 1875-1945 yılları arasında hakimdir. İkincisi ise sermayenin uluslar arasılaşması eğilimidir ve 1945 sonrası giderek artan derecede önem kazanmıştır. Bu konuya fazla girmeyeceğim çünkü daha detaylı olarak geçmiş sayılarımızda incelenmişti.⁶⁷

Dünya ticaretinin büyüdüğü uzun dönem boyunca, daha önceki yılların krizlerini arttıran ve sermayenin dünya çapında entegrasyonuna doğru giden trendin üç

boyutu vardır: birincisi, büyük uluslar arası şirketlerin organize olup, Nigel Harris'in deyimiyle 'tüm dünyayı kapsayan endüstriyel sistem'in ortaya çıkması nedeniyle üretimin uluslar arasılaşması. İkinci olarak, uluslar arası ticaretin ağırlığının artması Batı kapitalizminin politik birliğininin kurulmasını ve genişletmesini olanaklı kılmıştı ama uluslar arası şirketler arasında bir çok basamaklar konmak pahasınaydı. Üçüncü olarak, uluslar arası finansal dolaşımın gelişmesi ulus devletlerin kontrolü dışında olmaktadır. Bu süreç savaş sonrası ABD'nin dünya finansal sistemindeki kanun tanımayan yargıç rolünü iyi oynayamaması sonucu gelişmiştir ve Regan-Thatcher devrinin karakteristiklerinden olan borsa spekülasyonu ve düzenleyici kuralları kaldırmaya olan aşırı merak yüzünden daha da artmıştır.

Bu değişikliklerin en önemli sonucu ulus-devletlerin kendi sınırları içersindeki ekonomik faaliyetlere yön verme yeteneğinin çok büyük oranda düşmesiydi. Harris'in dediği gibi 'tek ülkede kapitalizmin sonu' 1974'lerde ve 1979'lardaki büyük krizlerin ana etkeniydi. Kâr oranları düştüğünde para 1 saniye içinde dünyanın öbür ucuna varabildiğinden Keynesçi talep yönetimi tekniklerinin ekonomik kontrolde etkisiz oldukları kanıtlandı. Sistemin dünya çapında entegrasyonu Mitterand hükümetinin 1981-83 girişiminin çökmesinden tutun da, daha önce '*Laissez faire*'ye alabildiğine düşman olan Deng Xiaoping yönetimindeki Çin ve P W Botha yönetimindeki Güney Afrika gibi ülkelerin otoriterlikten uzaklaşmasına

kadar kendini çeşitli yollarla duyurdu.

Bununla birlikte, kapitalizmi ulus çapında örgütlenme eğiliminde olan bu ekonomiler sermayenin uluslar arasılaşmasından en fazla darbe yiyen ülkelerdi. Doğu Avrupa'daki devrimler ve aynı zamanda meydana gelen SSCB'deki kriz, bürokrasi tarafından yönetilen ekonomilerinin uluslar arası işbölümünün yararlarından uzak kalmaları Stalinist rejimlerin giderek çaresiz kalmasına yol açtı ve sonunda baskı altında parçalandılar. Bu parçalanma bu devletleri dünya pazarına açtı. Dünya tarihinde yeni bir devrin başladığı (Dr. Fukuyama'nın tarihin sonu geldiğine dair orijinal rüyaları istisnaydı tabiki) hepsi için açıktı.⁶⁸

SOĞUK SAVAŞ SONRASI EMPERYALİZM

1-Politika ve ekonomi açısından çoğulcu bir dünyaya geri dönme. Doğu Avrupa devrimleri dünyanın birbirine rakip iki emperyalist blok tarafından paylaşılması anlamında soğuk savaşın sona erdiğini işaret ediyordu. Doğu Avrupa'daki Stalinist rejimlerin yerlerine liberal, otoriter, ya da yeni-Stalinist hükümetler geçerek, ekonomilerini dünya pazarına açacak ve Doğu Bloğunun askeri birliği olan Varşova Paktı ile olan ilişkileri koparacak politikalar dizayn etmeye başladılar. Merkezi ve Doğu Avrupanın tümüne yakını aniden Batılıların etkisine girdi. Aynı zamanda çeşitli faktörler-silahsızlanma görüşmeleri, SSCB'deki ekonomik kriz, ABD içinde izolasyonu savu-

nanların yaptığı baskılar, Almanya'nın birleşmesi, ikinci körfez savaşı-birleşince, Avrupa'da merkezi cephelerde büyük kitleler halinde yığılan askeri birliklere gerek kalmayabileceği ortaya çıktı.

Bu arada, Avrupa dışında güçten düşmüş bir SSCB çeşitli bölgelerde Batı'ya tavizler vermeye zorlandı; en önemlileri Çin ve Afrika'nın güney bölgeleri konusunda verildi. Daha önceleri Rusya'nın desteğini alan Üçüncü Dünya rejimleri ve hareketleri şimdi kendilerinin izole edilmiş buldular.

Bu değişimlerin popüler bir yorumu, bunların ABD'ye ikinci dünya savaşı sonrası durumla kıyaslandığında şimdi dünyaya daha hakim bir konum sağladığı yönündedir. Özellikle Irak'a saldırının başlangıcında ABD'nin 'tek başına bir süper güç' olduğunu iddia etmek popüler hale gelmişti. Pazar günü çıkan Independent gazetesi soruyordu:

'Almanlar ve Japonlar neredeler şimdi? Körfez'de işadamlarını saymazsak yoktular. Ne kadar zekiler denilebilir; onlar otomobil ve bilgisayar üretmeye alabildiğine koyulmuşken Amerika ve İngiltere Batının yerine fedakârlık yapıyorlar. Ama bu fedakârlığın sonu ne? Amerika ekonomi yönünden üstünlüğünü ve askeri alanda yeteneklerini göstermek isteyebilir. Şu açık olmalı ki; dünyada başka hiç bir ülke teknolojinin bu harikalarını dizayn ederek üretilip dünyanın öte ucuna büyük miktarlarda taşıyıp bu denli etkili bir biçimde kullanamaz. Başka bir ülke bunu yapmak istemeyecektir; kendi kendine çeki-düzen vermekle

*meşgul olan SSCB’de istemeyecektir elbette. Bir süper güç olmanın kriterleri bunlardır. Yalnızca istek ve güç sorunudur ve ABD bunların ikisine de sahiptir.*⁶⁹

Bu çeşit tartışmalar tüm yönleriyle doğru değildir. Doğu Avrupa devrimlerinin ilk etkisi ABD’nin tüm dünya üzerindeki politik ve askeri ağırlığının artması olmuştu. Ama ‘tek süper güce sahip dünya’ya dair sloganlar olayların gerçek eğilimine tamamen ters düşüyor. Stalinizmin yıkılışı dünyanın önemli bir tarihsel olayıdır. Çünkü herşeyden önce savaş sonrası dünyanın tekyönlü bölündüğü devir son bulmuştu ve böylece emperyalistler arası rekabetin çok daha şiddetlenmesinin yolu açılmış; iki süper gücün hakimiyeti yerine, sahneye bir sürü yeni süper güç girmişti. Bu politik dönüşümün ekonomik önkoşulu soğuk savaş döneminde oluştu: görelî olarak gerileyen ABD ve SSCB ekonomisi, diğer bir kaç kapitalist gücün (en başta Japonya ve Almanya) dünya ticaretini giderek hakimiyetleri altına almaları, Yeni Gelişmiş Ülkelerin ortaya çıkışı dünya üzerindeki güçler dengesini değiştirmiş ve 1968’den sonraki yıllarda sistemin dengelessnessini arttırmıştı. Ama emperyalistler arası rekabetin açık hale geldiği yeni dönemin politik biçimi ancak Doğu Blokunun dağılmasından sonra oluyordu.

Şimdi dünya çapında en azından dört önemli aktör vardı. ABD en güçlü devlet olarak kaldı. SSCB ise, yöneticileri imparatorluk içindekileri (başkent çevresi artı Ukrayna ve Azerbeycan gibi ekonomik açıdan hayati önemi olan yöreler) bir arada tutmayı başarabildiği sü-

rece hatıra değer bir güç olarak kalacaktır. Halihazırda dünyanın en büyük ihracatçısı ve Avrupa topluluğu içinde hakim güç olan Almanya, Rusların merkezi ve doğu Avrupa'dan çekilmelerinden sonra Doğu Almanya ile birleşerek yeni bir süper güç olarak yeniden belirmiştir. Japonların ihracata dayanan dinamik ekonomileri 1980'li yıllarda Amerika'nın dış borçları için fon oluşturmak da dahil olmak üzere önemli oranda dış yatırım yapmalarına olanak sağlamıştı. SSCB'nin dünya çapında gerileyen rolü ABD ile diğer Batılı büyük güçler arasında yükselen tansiyonun iyice açığa çıkmasını sağladı-özellikle Almanya yönetiminde Avrupa topluluğu ile. Alman egemen sınıfının politik açıdan kendine güveni Federal Almanya'nın Doğu Almanya'yı şaşkırtıcı bir hızla yutması sonucu doruğuna çıktı ve gün geçtikçe Washington'un kontrolünü sarsıyor gibi görünüyordu. Böylece Helmut Kohl birleşik Almanya'nın Nato'da kalp kalmayacağı sorunu Gorbachev ile 1990 temmuzunda yapılan görüşmeler ile ve Bush yönetiminin fikrini almak zahmetine katlanmaksızın çözülmüyordu. Daha tehlikelisi, Bonn, Avrupa Topluluğunu aralık 1990'da yapılan GATT toplantılarında radikal davranmaya zorlayarak görüşmelerin çıkmaza girmesinde, 1930'lardaki tarif savaşlarını anımsatarak önemli rol oynuyordu. Son olarak, Almanya ve Japonya'nın Körfez'de ABD politikasına tam olarak uyum sağlamakta çektikleri zorluk Batılı müttefiklerine gösterdikleri 'sadakatsizlik' olarak alınıp Amerikan yerel politikasında önemli bir konu haline geldi.

**TABLO 4. FİNANSAL BAĞIMLILIK: ABD'YE NET KAYNAK TRANSFERİ,
BÖLGESEL DAĞILIMI 1988* (\$ milyar)**

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Kanada	-0.3	0.8	8.3	9.4	12.7	13.4	10.6	9.8	7.7
Japonya	9.8	14.9	15.9	23.2	36.2	42.8	54.5	56.2	50.5
Batı Avrupa	-16.6	-9.0	-2.9	5.8	23.3	32.5	36.3	35.5	22.4
Batı Almanya	1.8	2.4	4.8	7.8	12.8	15.4	18.9	20.2	-
Latin Amerika ve Karayip	-0.9	-4.4	6.3	20.0	22.8	18.7	15.2	16.9	11.8
Meksika	-2.4	-5.1	4.5	10.4	8.3	7.9	7.9	8.8	-
Asya ve Afrika'nın petrol üreticileri	36.1	26.6	7.6	2.7	6.2	4.0	2.5	7.6	4.7
Diğer gelişen ülkeler	-2.5	-0.7	2.2	11.0	21.3	22.4	32.7	41.4	46.4
Avrupa'daki planlı ekonomiler	-2.5	-2.8	-2.7	-1.5	-2.0	-1.1	0.2	0.0	-1.3
Diğer ülkeler	-0.1	-4.7	-3.4	-5.9	-3.7	-2.9	-1.9	-3.2	-4.5
TOPLAM	23.0	22.1	31.3	64.7	116.9	129.8	150.1	164.3	127.8

Kaynak: Birleşmiş Milletler, World Economic Survey, 1989

* Ödemeler dengesi, yatırımlardan elde edilen gelirler hariç olmak üzere, mallar, özel transferler ve servisleri içermektedir.

Batılı Kapitalist Güçler arasında hızla artan çelişkiler ABD'nin kendisinin çelişkili pozisyonu nedeni ile vurgu kazandı. 1981-9 arasındaki Reagan yönetimi Amerika'nın ekonomik alandaki görelî düşüşünü önlemeye çalışıyordu. Gerçekte, onların etkili ekonomi politikaları büyük ölçekli borçlanma ile finanse edilen ve giderek artan özel ve devlet harcamalarına dayanıyordu. Bu önlemler ABD'nin rekabet gücünü daha da azalttı ve ikili bir açık yarattı-devlet harcamalarında ve ödemeler dengesinde. Ve böylece Amerika dünyanın en borçlu devleti haline geliyordu. 1980'li yıllarda ABD dünyanın geri kalanından net finans transferine bağımlı hale gelmişti-zengin ve fakir benzeşiyordu. En göze çarpan yerel ekonomik

trend borsada ve üretim alanındaki büyük çaplı spekülasyon yatırımdı. 1985’de piyasadaki değersiz hisse senedi miktarı çok artmıştı ama 1990 yılına doğru bir tasarruf ve kredi krizi yaşandı, şüpheli alacakların miktarı 500 milyar dolara ulaşmıştı. Dikkate değer bir gelişme de sanayide silah üretiminin yeniden odak noktası olarak alınması ve 1970’li yılların sonlarında Carter yönetimince askeri harcamaların büyük oranlarda arttırılması ve bu artışın Reagan döneminde devam etmesi.⁷⁰ Bu “askeri keynesyenizm” Amerikanın sanayi ürünlerdeki rekabet gücünü arttırabilecek olan verimli yatırımlardan kaynak aktarımı ABD kapitalizminin uzun erimli sorunlarını daha da azdırdı. Gerçektende, bu ABD’nin giderek ithalata bağımlı hale geldiğini ortaya çıkardı. Kongre için yapılan bir araştırmaya göre, Amerika’nın teknolojik üstünlüğünün en büyük göstergesi olarak sunulan yüksek teknoloji silah sistemlerinin yüzde sekseninde işin önemli kısmi Asya’da (genellikle Japonya’da) üretilmektedir.⁷¹

1980’li yıllarda ABD askeri cihazının yeniden yapılması ve genişletilmesi Amerikan egemen sınıfına ekonomik düşüşü telafi etmek amacıyla Batılı kapitalist Blok’un politik ve askeri liderliğine soyunma olanağı verdi.⁷² Bu stratejiler çeşitli boyutlarda uygulandı. İlkın, SSCB’nin Afganistan işgali ile oluşan gerginlik dönemini Japonya ve Batı Avrupa’yı kendi hattına çekmek için kullandı. (Bununla ilgili örnekler eylül 1981 cuntasından sonra Polonya’ya yaptırımlar uygulanması ve SSCB’in gaz boru hattı projesini sabote etme girişimleridir.)

İkinci ve yukarıdaki örneklerde olduğu gibi fiyasko ile sonuçlanmayan strateji Washington'un sağcı gerilla hareketlerinin gelişimine Üçüncü Dünya'nın genel muhalefetini ekonomi alanında yapacağı baskılarla yıkıma uğratmak amacıyla yardım etmesidir. Bunun örnekleri ise Nikaragua'daki Kontra'lar ve Angola'daki Unita'dır.⁷³ Üçüncü olarak, "Vietnam Korkusu"nu (dışarıda yapılan herhangi bir müdahaleye karşı ülke içinde gelişen muhalefetin baskısı) yok etmek amacıyla yapılan bir dizi girişimi sayabiliriz. Bunun örnekleri ise Lübnan 1982-3, Grenada 1983, Libya 1986, Körfez 1987-8 ve Panama 1989-90'dır.

İran-İrak savaşında Irak'ın kazanmasına yol açan Amerikan deniz kuvvetleri, bu müdahalelerin içinde her ne kadar çelişkili görünse de belkide en önemlisiydi. Her şeyden önce dünyanın petrol kaynaklarının yüzde 54'üne sahip olan körfez; Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya'daki bazı yerleri saymazsak, ekonomi açısından dünyanın en önemli bölgesiydi. İkinci olarak, 1978-9'daki İran devrimi ABD emperyalizminin Vietnam'dan sonra aldığı ikinci yenilgiydi. 1980 yılında Jimmy Carter bu utancı unutmaksızın teorisini açıklıyordu ve Körfezdeki çıkarları tehdit edilirse savaşa gidebileceklerini söylüyordu. Bu politikaya uygun olarak olaylara anında müdahale etmek için "çevik güç"ler kuruldu. Adı merkez komutanlığı olarak değiştirildi ve bu oluşum 1990 yazında Körfez'deki askeri yığınağın çerçevesini oluşturdu. Üçüncü olarak, 1987-8 yılları arasında İran'ın yenilme-

sinde Reagan yönetiminin kullandığı metotlar -örneğin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin kullanılarak (böylece SSCB ile işbirliği yapma ve onaylarını alma) Amerikan askeri yığınağına legallik kazandırılması ve anahtar rolündeki Suudi Arabistan ve Mısır gibi körfez ülkeleri ile yakın işbirliği yapma- Saddam'la önceleri müttefik olan Bush'un stratejisinin neler olabileceği hakkında bir fikir veriyordu. Vietnam savaşından sonra, içinde kara kuvvetlerinin de yer aldığı bu ilk savaşta uluslar arası kuvvetler arasındaki ABD kuvvetlerinin Birleşmiş Milletlerce 'legal'leştirilmesini sağlamak amaçlanıyordu. İran nihayet Temmuz 1988'de barış istediğinde Reagan'ın ulusal güvenlik danışmanı olan Robert McFarlane şöyle diyordu: 'Bu işi nasıl yaptığımızı unutmamalıyız, çünkü tekrar aynı taktikleri kullanabiliriz.'⁷⁴

Irak'a savaş açarak aynı işi daha büyük boyutlarda 'tekrar yapma'ya dair Bush'un kararı yalnızca "Vietnam korkusu" nun izlerini silmek ya da Carter doktrinin içeriğinde Körfez'de başka etkin olmasının önlenmesinin yer alması değildir. İkinci Körfez savaşı, Doğu Avrupa Devrimleri ile kızışan emperyalistler arası rekabetin yarattığı kaos ortamının açık bir ifadesidir. Bush ve danışmanlarının bir çok konuşmalarında açıkça ifade ettikleri gibi Körfez'deki savaş kışkırtıcılıklarının amacı Amerikanın dünya çapındaki politik ve askeri liderliğini yeniden sağlamaktır.

Dünya sahnesinden SSCB'nin çekilerek ve kendi iç sorunlarının arasında kalmasının sunduğu olanaktan

yararlanan ABD Körfez krizini dünya egemen sınıflarına dünya ekonomisinin sağlamlığının Amerikan askeri kuvvetlerine ne kadar gereksinimi olduğunu kanıtlamaya çalışmak amacıyla kullandı. Bu mesaj inatçı müttefiklerden özellikle Tokyo'ya ve Bonn'a yönelikti, her ikisine de petrol kaynaklarının güvenliğini ancak Pentagon'un sağlayabileceği ve bu nedenle ABD liderliğine daha sadık olmaları gerektiği hatırlatıldı.

Bu taktiğin başarısı, bir dereceye kadar savaşın hangi sonuçla biteceğine bağlıydı. Ama daha savaşın ilk gününden İkinci Körfez Savaşının Batı blokunun arasındaki uzlaşmazlıkları yoğunlaştırabileceğine dair ipuçları vardı. Çatışmalar Washington'un Avrupa ve Japonya'dan savaş giderlerine katılmalarını istemesi ile, bir NATO üyesi olan Türkiye'nin savaşa çekilmesi halinde Almanya'nın yardıma koşmada gösterebileceği gönülsüzlüğün sezilmesi ile, Fransa'nın savaştan bir kaç gün önceki dönemde takındığı ve yorumcuların yeni bir Pax Amerikana başlangıcı gibi gördükleri karışık tavır ile arttı.⁷⁵ İşin gerçeği, Bush yönetimi Körfez'deki müttefikleri olan Saudi Arabistan ve Kuveyt gibi ülkelerden 50 milyar dolar olan savaş giderlerinin 36 milyarını toplayabileceklerini ummaları Amerika'nın 1945 yılından beri dünya çapında ekonomi alanındaki hakim konumundan ne kadar düştüğünü gösteriyordu.⁷⁶ ABD'nin Almanya ve Japonya'ya karşı savaşta müttefikleri finanse ettiği günler epey gerilerde kalmıştı. Noam Chomsky'nin gözlemlediği gibi, Amerika dünyanın jandarması olmak yerine dünyanın tefecisi

haline gelmişti. “biz müdahaleleri yapalım, diğerleri parasını ödesinler.”⁷⁷ İkinci Körfez Savaşı ABD’yi düşüşten kurtarmaktan çok bu süreci hızlandırıyor.

2-Üçüncü Dünya’da alt-emperyalistlerin yükselişi. Son yirmi yıl içersinde daha çoğulcu bir gelişme ve böylece krizlere daha yatkın bir dünya düzeninin oluşmasında önemli bir faktör alt-emperyalistlerin yükselişidir. Alt-emperyalizm, süper güçlerin dünya çapında olan politik ve askeri hakimiyetlerinden esinlenen Üçüncü Dünya ülkelerinin aynı şeyi bölgesel düzeyde yapmak istemelerinden doğmaktadır. 1945’den beri -körfez savaşı dahil yedi büyük savaşa, ek olarak ta iç savaşlara ve çeşitli muharebelere sahne olan - en karışık bölge olan Orta-Doğu, alt-emperyalist rolünü oynamaya hevesli bir sürü ülkeyi (İsrail, İran, Irak, Mısır, Suriye, Türkiye) barındırma şanssızlığına da sahiptir. Başka yerlerde diğerleri de vardır: Hindistan, Vietnam, Güney Afrika, Nijerya, Brezilya ve Arjantin. Bu güçlerden ikisi olan İran ile Irak arasındaki bir uzlaşmazlık yüzyılımızdaki en uzun süreli bir konvensiyonel savaşa; Birinci Körfez Savaşına(1980-88) yol açtı. Şimdi ise tüm kuvvetleri ile ABD daha önceki savaşın galibine tuzak kuruyordu. Alt-emperyalistlerin yapılarını anlamak, zamanımızdaki emperyalizmi anlamak için girişilecek her çabada temel konu olmaktadır.

Alt-emperyalizm kavramının altında Üçüncü Dünyanın kısmi sanayileşmesi ve dolayısıyla emperyalist merkezlerin dışında yeni sermaye birikim merkezleri-

nin oluşumu yatar. 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan emperyalizmi göz önüne aldığımızda, gelişkin bir endüstriyel temele sahip olma askeri güç üstünlüğü için bir önkoşul olarak görülüyordu. Tipik olarak böyleydi ama bu evrensel değildi: , Washington'un yönettiği ve Batılıların içinde yer aldığı ticaret ve yardım ambargosu nedeniyle ekonomisi iyice zayıflayan ve savaş nedeniyle de harabaya dönen Vietnam

Amerika'yı yenmesi ile 1975 sonrası Hindicini'de egemen güç olarak beliriyordu. Ne yazık ki alt-emperyalistlerin yükselişi Üçüncü dünyada endüstriyel kapitalizmin gelişmesinin politik sonuçları sorununda kendini en açık şekilde gösteriyordu. Solun büyük çoğunluğunca alınan genel tavır bu oluşumların önemini göz ardı etmekte. Tipik olarak bu tavır Üçüncü Dünya'cı ve Sol ulusçuların ortodoksluğunu arttırıyordu. Bu ortodoksluğun dayandığı fikir, yeni sömürgeciliğin zengin ve fakir ülkeler arasındaki ilişkilerde tamamen yapay olan bir değişimi temsil ettiğiydi. Gelişmiş ülkelere ekonomi açısından bağımlı olmaları, yukarıdaki teoriye göre, bu ülkelerin bağımsızlıktan önceki konumları ile aynı durumda bırakılmışlardı. Anayasalarına göre bu “yeni-sömürge” ya da “yarı-sömürge” ülkeler bağımsız olabilirlerdi, ama dünya çapındaki güç dağılımından doğan gerçek ilişkiler açısından henüz Batılı emperyalist ülkelerin kesin egemenliği altındaydılar. “Alt-emperyalizm” kavramının kökeni bu teorik çerçeve içinden çıkmıştır. Böylece Fred Halliday henüz Maoizm'in etkisi altında ve

emperyalizmin amansız düşmanı olduğu 1974 yılında Ortadoğu'da şöyle yazıyordu:

*'Bu bölgedeki emperyalist sistemin dayanıklılığı, genelde balkçı olan ve bölgede önemli rol oynayabilecek kadar güçlü bir dizi orta-gelişmiş kapitalist ülkenin ortaya çıkmasına bağlıdır. Bunlar dünya-daki sömürüye [bölgesel düzeyde] aracılık eden alt-emperyalistlerdir. Bu devletlerin orduları ve egemen sınıfları emperyalizmin o bölgedeki ana ajanlarıdır. Emperyalizm bunlara temel sağlar ve ayakta durmaları için gizli yardım yapar.'*⁷⁸

Bu çeşit bir yaklaşımının yarattığı güçlük İran İslam Cumhuriyeti ya da Ba'athist Irak gibi emperyalizme meydan okuyan ve hatta Irak'ın yaptığı gibi ABD'ye "emperyalizmin ajanı" deyip savaş açmaya cesaret eden devletleri kapitalist devletler olarak tanımlamakta yatmaktadır. Kısacası bazı Üçüncü Dünya Ülkeleri egemen sınıflarının emperyalist güçlerden hatırı sayılır derecede bağımsızlıkları(otonomileri) vardır. Geçen on yıl içersinde bağımlılık teorisine ve yeni-sömürgecilik gibi ona özgü kavramlara doğan tepki, solun büyük bir kısmının bir diğer aşırı uca kaymalarına neden oldu. Örneğin Bill Warren şöyle diyordu: 'Bağımlılık kavramı hiç bir zaman kesin [bir kavram] değildir. Bir ülkenin başka bir ülke tarafından tamamen politik kontrol altına alındığı oranda önemlidir.' Warren'in açıkça belirttiği bu iddianın bir sonucu, Üçüncü Dünyanın gelişmiş ekonomilere bağımlılığının son bulduğu ve politik ba-

ğimsizliğinin burjuvazi tarafından elde edildiğidir.⁷⁹ Bu çeşit bir düşünceye paralel olarak İranlı bazı sosyalistler Birinci Körfez Savaşı sırasında ve hatta 1987 yazındaki ABD müdahalesinden sonra bile, İran'ın özde Amerika ile kıyaslanabilecek gelişmiş bir kapitalist güç olduğunda ısrar ederek 'yenilme' yanlısı bir tutum takındılar. Mollaların denetimindeki gizli polis teşkilatının elinde türlü işkenceler gören İran solunun nedeni vardı ama bu nedenlerden hiç birine sahip olmayan New Left Review İkinci Körfez Savaşı sırasında benzer bir tutum takınarak şöyle diyordu: 'Sol, şimdi çölde karşı karşıya gelen bu haydutların hiç birinin askeri emellerine alet olmamalı, hiç bir tarafı desteklememelidir.'⁸⁰

18 milyondan az nüfuslu, kişi başına milli geliri 2140 dolar olan Irak'la, 249 milyon nüfuslu ve kişi başına milli geliri 19780 dolar olan ABD'ni bir tutmada saçma bir yan vardı elbette.⁸¹ Öyleyse aradaki farkı tam olarak nasıl ölçeceğiz? Önce Warren ve diğer bağımlılık teorisi karşıtlarının haklı oldukları noktaya değinelim. Her şeyden önce anayasal olarak bağımsızlığa kavuşan bir devlet şüphesizki bağımsız bir kapitalist sınıfın çıkarlarını odak alarak hareket edecektir. En fırsatçı rejimin bile büyük oranda dış desteğe gereksinim duyması sistemin sosyal temelini genişletmekte ve içerisinden devlet gelirlerinin de kesileceği milli geliri arttırmaktadır ve yeni devletin bölgesel temelini sağlamlaştıracak faaliyetler -örneğin okul ya da yol yapımı- de sermaye birikimi için koşulları yaratmaktadır.

Birinci Dünya Savaşında Ortadoğu'nun emperyalistlerce bölünerek çoğu Londra ya da Paris'in güdümünde olan devletlerin yaratılması bugünkü gelişmelerin nedenlerine de ışık tutmaktadır. Böylece Birinci Faysal yönetimindeki Irak'ı yazan Hanna Batatu

'Hashemite monarşisi yaşamının ilk yirmi yılında İngilizler tarafından yaratılmıştı ama yapısında olan ve buna düşman bir esinle yaşamaya devam etti. Hanedanlığa ait çıkarları ile Pan-Arap hareketin kaderi birbirine karıştığından 1921-39 yılları arası hareketin temel güdüsü bağımlılık statüsünün izin verdiği oranda ulus-devleti Irak'ta geliştirmeye çalışmak.'

Böylece Faysal hayli çeşitli olan nüfusu ulusal bir kimlik kazandırmak amacıyla eğitim sistemini büyük oranlarda genişletti. Nüfusun özelliklerini

Faysal şöyle açıklıyor ' yurtseverliğin yokluğu, dinsel gelenek ve boş inançlarla dolu, ortak bir bağın olmaması.' ve bağımsız devlet gücünün bir aracı olarak orduyu geliştirmeye çalışıyordu. Faysal'ın kurmaya çalıştığı embriyonik ulus devleti zayıflatmak için İngilizler ordunun boyutunu ve bölge valilerin yetkilerini sınırlamaya çalışıyorlardı.⁸² Aynı süreç Arap yarımadasında da yer aldı. İbni Suud yönetimindeki Wahabi zealots 1920 yılında Mekke'nin yöneticisi ve Faysal'ın babası olan Hüseyin'i alaşağı ediyordu. İbni Suud en az Hashemites kadar İngiliz ajanıydı. Aralarındaki tek fark İbni Suud'un Hindistan Ofisi tarafından, Hashemites'in ise İngiliz dış işlerince finanse edilip silahlandırılmasıydı.⁸³

Ama İbni Suud'un yarattığı devlet (Suudi Arabistan) bile gerici İslam ideolojisine ve hanedanlık politikalarına karşın petrol gelirlerini kapitalist gelişme için kullanmaya muktedir oldu.⁸⁴

Devleti inşaa etme süreci belirli bir zaman içindi. Bunlar kısmen ekonomi ile ilgiliydi. 1934 yılında Irak'taki İngiliz elçisi şöyle bir rapor yazıyordu:

*'Irak'taki yabancı ticari çıkarlar, İngilizlerle ilişki içinde olduklarından, büyük çoğunlukla İngilizleri ilgilendiriyor; İngilizlerin çıkarlarıdır. Irak'ın dış ticaretinin büyük bölümü İngiliz gemilerince taşınmaktadır. Ülke içindeki yabancı sermayenin neredeyse hemen hepsi İngiliz sermayesi. Ülkedeki her üç bankadan ikisi İngiliz bankası. Tüm önemli sigorta işleri İngiliz firmaların elinde. Baska bir alan; Euphrates ve Tigris Steam Navigation Co. çok önceleri kurulmuş İngiliz şirketleridir ve yalnızca Tigris'te bulunan ve Basra ile Bağdat arasında çalışan tek bir bölgesel rakipleri vardır. Her yerde bu böyledir ve Japonların şiddetli rekabetlerine karşın İngiliz ticari etkisi hakim durumdadır.'*⁸⁵

Ekonomik bağımlılığın bu göstergelerine ek olarak Arap Ülkeleri büyük güçlere resmi politik kısıtlamalar ile de bağlanmıştır. Bu yüzden 1930'daki Anglo-Irak anlaşması, İngiltere'ye hava üsleri ve Irak'ın dış politikasını kontrol etmesi olanağını verecek şekilde 1948'de Portsmouth anlaşması diye de adı değiştirilerek yenilendi. Bu resmi bağların ardında emperyalist askeri güç ger-

çekliği yatar. Mısır Kralı Faruk İngiliz elciliği tarafından önerilen bir başbakan adayını atamayı reddettiğinde, sarayı 4 şubat 1942'de tanklarla çevriliyor, istek kabul olunana dek abluka kaldırılmıyordu. Bu konumda olan devletler anayasal olarak bağımsız olsalar bile gerçekte yarı-sömürge dirler.⁸⁶

Emperyalistlerin diğer ülkeleri disiplin altına alma yolunda böyle onur kırıcı anılar bağımsızlığın derecesinin oldukça yüksek olduğu zamanlara dek süregeldi. Bunlar anti-emperyalist lafazanlığın, hiç bir yönden yarı-sömürge sayılamayacak ülkelerde hâlâ niye büyük bir popülist destek gördüğünü açıklamaya yardım etmektedir. Üçüncü Dünya'da alt-emperyalist rolü oynamaya muktedir bağımsız egemen sınıfların ortaya çıkışında hangi güçler etken olmuştur? İlkin, sömürgelerin bağımsızlığa kavuşması gerçekten bir etkendi, çünkü Avrupa'nın sömürge imparatorluklarının yıkılması ekonomi ile ilgilidir. Sömürge ve yarı-sömürgelerin tek tek emperyalist güçler tarafından tamamen kontrolü şimdi yerini, ülkeye yatırım yapmış bir dizi Batılı devletlerden oluşan uluslar arası şirketler yerel devlete vergi toplama ile kendileri arasında bir hareket alanı bırakarak ve böylece yerel sermayenin genişlemesine katkıda bulunarak işlerin daha akışkan olduğu bir sisteme ulaşılmıştır. Güney İrlanda ekonomisinin geçen 50 yıldaki dönüşümü bu tartışmaya uyan bir durumdur: artık İngiltere'ye tarım malları satan bir ülke değildir, 26 eyaleti ABD, Batı Avrupa ve Japon firmalarınca yatırım yapılan bir site haline dönüşmüş ve

kimyasal maddeler ile endüstriyel maddelerin ihracatının gıda, içecek ve tutun ihracatını geçtiği bir ülkedir.⁸⁷

Bunu Batı sermayesi ile çok daha kapsamlı bir işbirliği ve yerel kontrolde olan kapitalizmin genişlemesi izledi. Bu sorunun en dikkatli tartışması Arjantinli iki Marksist tarafından yapıldı: Alexandro Dabat ve Louis Lorenzano. İçinde MAS (Sosyalizm için mücadele) gibi Ortodoks Troçkist grupların da bulunduğu Arjantin solundaki Arjantin'in Batının bir "yarı-sömürge"si olduğuna dair genel yargılara meydan okuyup, ülkenin 1945 sonrası 'kapitalist gelişmenin tekelci devlet temelini yaşadığını ve bunun 1960'lı yılların sonlarında dış yatırımların azalmasının karakterize ettiğini ve büyüyenin yalnızca devlet müdahalesinin değil devletin sahip olduğu sektörlerde de olduğunu gözlemliyorlardı. Bunun sonucu olarak, 'burjuvazi bir bütün olarak hakim sınıftı ve onun en önemli kısmı olan ve tarımsal, endüstriyel ve ticari sermayeyi birleştiren modern tekelci-finans burjuvazisi, devlet sermayesi ile sivil-askeri bürokratlar arasında bağı sağlıyordu.⁸⁸

Dabat ve Lorenza bu nedenle Arjantin'in "bağımlı" bir kapitalist ülke olduğunu reddettiler, yalnızca burjuvazisi komprador burjuvaziydi.

'Arjantin'in sermaye ve mal(teknoloji de dahil) ithalatı, ihracatından fazladır ve genişletilmiş yeneden üretimle hızlı sanayileşme için buna gereği vardı. Ama 1960'li yılların başlarında, teknolojik ve finansal bağımsızlığı arttıkça, Arjantin kapitalizmi bir ihracat

endüstrisi geliştirmeye başladı ve yerel bir sermaye ihracatçısı olarak rolünü güçlendirdi. 1966'dan sonra güçlü askeri devlet cibazı etki alanını Güney Atlantik, Merkezi Amerika ve Güney Cone içlerine doğru genişletirken büyük bir tabıl ihracatçısı rolüne yeniden dönmeyi başardı. Bu tür faaliyetler Arjantin Kapitalizminin "dış" çıkarlarının bir ifadesi olarak görülmelidir. Başka bir ifadeyle içinde finansal, askeri ve ticari faktörlerin önemli ölçüde birleştiği ve dışarıda odaklanan bir genişleme dönemiydi. Bu yüzden Arjantin'i tekelci kapitalist ekonominin gelişmesi ile bölgesel emperyalist özellikler gösteren; finansal, ticari ve teknolojik bağımlılığın birleştiği gelişen yerel bir kapitalist güç olarak nitelemek olanaklıdır.⁸⁹

Bu analize dayanarak Dabat ve Lorenzane 1982 yılındaki Falklands/Malvinas Savaşı sırasında Arjantin solunun çoğunluğunca alınan tavra saldırdılar. İngiltere'ye karşı Galtieri rejimini desteklediklerinde temel MAS tarafından çok iyi açıklanmıştı.

'İngiltere emperyalist bir ülkedir, Arjantin ise bir "yarı-sömürge". Bir emperyalist ülke ile bir yarı-sömürge arasındaki savaşta biz işçiler sömürge olanın yanında yer alırız'.

Bu sol ulusçuluğu reddeden Dabat ve Lorenzane şöyle diyordu:

'Savaş, anti-demokratik cuntanın iç politikasının ve genişlemeci dış politikasının bir devamıdır. Savaş, adalar üzerinde tarihsel yönetim hakkı olduğunu

*iddia eden İngiliz emperyalizmine karşıdır ama ne bir sömürgecinin mücadelesi ve ne de ezen bir ulusun ezilen bir ulusa karşı olduğu bir savaştır. İki taraf ta bölgesel ya da dünya çapında emperyalist özellikler gösteren, uzun emperyalist geçmişi ve görece düşüşlerine karşın henüz oldukça güçlü olan kapitalist ülkelerdir. Taraflardan biri ilerici diğeri gerici değildir. Gerici olan taraflardan etkinliğini artırma çabasında, diğeri ise geçmişte kalan görkemli imparatorluğunun son parçalarını bir arada tutma derdindedir.*⁹⁰

Falkland Savaşının bu doğru analizini genellersek; kapitalist gelişmenin emperyalizmin ortaya çıkmasına yol açan aynı sürecin şimdi alt-emperyalizmi yarattığını söyleyebiliriz. Emperyalist sistemin merkezlerinin dışında yeni sermaye birikim merkezleri belirdikçe; Lenin,

Bukharin ve Hilferding tarafından tespit edilen tekelleşme, finans ve devlet kapitalizmine doğru eğilim Üçüncü Dünyada endüstrileşmeye yol açan devlet müdahalesi şekline bürünmüştü. Endüstriyel kapitalizmin genişlemesi kaçınılmaz olarak ulusal sınırları dağıttı ve rakip alt-emperyalistler arasında yerel mücadelelere neden oldu. (Örneğin Türkiye ve Yunanistan, Hindistan ve Pakistan, İran ve Irak arasında uzlaşmazlıklar). Genellikle bu çeşit rekabetin olmadığı tek bir alt-emperyalizmin bölgesinde giderek büyüdüğü görülür. (Örneğin Güney Afrika Afrika'nın güney bölgesinde ve Avustralya Pasifik'in güneylerinde.)⁹¹

Bu analiz gerçeği büyük bir kısmını kapsamasına kar-

şın, bunu değerlendirmek önemli. Alt-emperyalistlerin yükselişi bir boşluk içinde yer almadı. Ne de aralarında çeşit farkı olmayan sadece güçlerine göre sıralanan kapitalist ülkeler tarafından yaratılmadılar. Dünya endüstriyel üretiminin ve askeri gücünün hala ezici büyüklükte bir kısmı Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Japonya ve SSCB’de bulunmaktadır. Gerçektende 1984 yılında az gelişmiş ülkelerin dünya endüstriyel üretimindeki payları yalnızca yüzde 13.9’du. 1948 yılında bu oran yüzde 14’tü ve bu, büyük bir krizin ve İkinci dünya savaşının yer aldığı bir dönemde gerçekleşmişti. Sonraki 1950’li ve 1960’li yılların uzun büyüme döneminde ise dünya endüstriyel üretimindeki payları düsmüştü.⁹² Ekonomik gücün eşitsiz dağılımı devletlerin içinde var olan politik-askeri hiyerarşide ve özellikle Batılı emperyalistlerin hakimiyetlerinde kendini gösterdi. Üçüncü Dünya’da yerel güç’lerin ortaya çıkışı bu hiyerarşiyi yok etmedi yalnızca değiştirdi. Gerçektende, (alt-emperyalizmin yükselişinde Üçüncü faktör olan) super güçlerin politikaları ile bazı orta büyüklükteki devletin bölgesel düzeyde hükmetme mücedelesine göz yummaları bu sürecin yaratılmasında önemli rol oynadı.

Bu yüzden “alt-emperyalizm” kavramının kökenini, kendini Vietnam korkusundan kurtarmak isteyen Amerikan kapitalizminin izlediği politikalarda aramak gerekir. Temmuz 1969’da açıklanmasından sonra Nixon kuramı olarak anılan yazılarda Üçüncü Dünya’daki Bati çıkarlarını bir kısmını savunma görevi bundan böyle

büyük güç'lerden askeri ve ekonomik yardım alan yerel güç'lerce üstleniliyordu. Şah yönetimindeki İran, politik olarak zayıflamış emperyalizm'den doğan boşluğu sanayileşen bir Üçüncü Dünya Ülkesinin doldurma çabalarının en açık şekilde görülebileceği bir örnekti- bu örnekte İngiltere'nin 1971'de Suez'in doğusundan tamamen çekilmesinden sonra Körfezde oluşan boşluk söz konusudur.⁹³ Daha genel olarak Alt-emperyalistler bu yerel hükmetme rollerini oynamayı kapitalizmin belli bir gelişme düzeyinden esinlenmezler, esinlenme nedenleri en az bir ya da iki süper gücün onları desteklemeleridir.

Genellikle bu destek dünyadaki en güçlü emperyalist devlet ve yerel güç'lerin patronu olan ABD'den geliyordu. Ama Vietnam'a yapılan Sovyet yardımı sayesinde Hanoi Hindiçin'e hükmetmeyi başardı. Hindistan ise kendisi ile iyi ilişkiler kurmayı planlayan iki süper güç arasında manevralar yaparak Güney Asya'ya hakim güç haline geldi.

Bu analizi alt-emperyalistlerin, kendilerini destekleyen süper güçlerin yalnızca kuklaları oldukları şeklinde tamamlayamayız. Bazı devletlere bölgelerinde rol oynamaya izin veren düzenlemeler genellikle patronun ajanını denetlediği türden bir zeminden çok, iki (emperyalist ve Alt-emperyalist) egemen sınıfın çıkarlarının uyuşmasına dayalıdır. Çıkarlar uyuşabilir de, çatışabilir de. Bu yüzden, ABD askeri ve ekonomik yardımına doğrudan bağlı olan Alt-emperyalist İsrail'in

bile Washington'u reddettiği anlar az değildir.(ABD yardımını 1986'da doruk noktasına 4.2 milyar dolar ile vardığında İsrail'in brüt milli gelirinin yüzde 18'ine varmıştı.) Şamir yönetiminin Filistin sorunu konusundaki inatçılığı, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden daha bir kaç hafta önce ABD devlet sekreteri James Baker'ı kızdırmış ve duyduğu hayal kırıklığını açıkça belirtmişti. Ne yazık ki alt-emperyalizmin bağımsızlığının sınırları vardır ve sınırlar aşıldığında büyük güçlerle direk çarpışmaya yol açabilir.

Ancak bu bağlamda ele alındığında Körfez'de son 10 yılda gelişen olaylar anlaşılabilir. 1978-79'daki İran devrimi ABD'yi bölgedeki en güçlü müttefikinden etmişti. Washington Şah'ın yerini almak isteyen Ba'athist Irak rejimine ister istemez yöneldi. Bu doğrultuda evrim geçiren Amerikan politikası bazı sosyalistleri yanılttı ve 1980-88'deki Birinci Körfez Savaşını 1914-18'in dar bir bölgede kopyası, iki alt-emperyalist her iki yanın işçilerince de 'yenilmeci' bir tutum takınmaları gereken iki alt-emperyalist ülke arasındaki bir mücadele olarak gördüler. Dilip Hiro ABD'nin tavrını şöyle özetliyordu:

'Siperler güçlerin dengelenmesinden doğan durgunluk olduğu sürece Washington çatışmada yansız görünmeye çalışıyordu. Ama 1983 sonlarında savaşta İran'ın giderek üstünlük kazanması üzerine ABD tavrını değiştirdi ve Irak'ın yenilmesinin çıkarlarına aykırı olacağını açıkladı. 1984 Majnoon adaları, 1986 Fao, 1987 Shalamanche ve bunlar gibi her İran

askeri başarısına karşılık Washington Bagdat'a yaptığı desteği arttırdı ve İslam Cumhuriyetine karşı yeni bir cephe açmak ya da başka bir pratik amaçla kullanmak üzere Körfez'de daha önce eşi görülmemiş boyutlarda yağmak yapıyordu.⁹⁴

Birinci Körfez savaşında İran'ın yenilmesi bölgesel çatışmalarda ABD emperyalizminin sonucu belirleme gücünün acı bir göstereydi. Washington'un desteğiyle savaşı kazanan Irak'ın şimdi ABD tarafından ezilmesi Amerikan askeri gücünün çok daha barbarca bir göstereydi. Kuveyt'in Irak tarafından işgali Birinci Körfez Savaşının direk bir sonucuydu. Çünkü Ba'athist rejim savaştan miras kalan ekonomik krizi çözmeye uğraşiyor; Kuveyti ve onun petrol yataklarını ele geçirerek bölgedeki hakimiyetini güçlendirmeye çalışıyordu. İkinci neden ise ABD elçisinin 25 temmuz 1990'da⁹⁵ Irak'a Arap 'Ülkelerinin kendi aralarındaki çatışmalarında, örneğin sizin Kuveyt'le olan sınır uzlaşmazlığınız da bizim söyleyecek sözümüz yok' diyerek yeşil ışık yakması ve Saddam Hüseyin'e sürekli yanlış anlamaya meydan verici ve cesaretlendiren mesajlar yollamasıydı.

Yukarıda tartışılan nedenlerden dolayı Bush yönetimi bu istilanın savaş ilanı için yeterli bir neden olduğuna karar verdi. Bunun bir sonucu olarak emperyalist bir devletle alt-emperyalist bir devletin farkı hiç kuşkuyla yer kalmayacak şekilde görüldü.

3- Ulus-devlet ile dünya pazarı arasındaki çok tehlikeli denge: Sermayenin uluslar arasılaşması, daha önce

gördüğümüz gibi savaş sonrası emperyalizme özgü ekonomik ve politik düzenlemeleri yıkan en önemli faktördü. Bununla birlikte bu eğilim hem Tim Congdon gibi yeni-liberaller hem de ulus-devletin gerçekte kaybolduğunu işaret ettiği şeklinde bazı sosyalistlerce yanlış yorumlandı.⁹⁶ Böyle tartışmalar yanıltıcıdır. Sermayenin dünya çapındaki entegrasyonuna doğru olan ve yukarıda değinilen bu eğilim geçen elli yıl içerisinde devletin kendi sınırları içerisindeki ekonomik faaliyetleri denetleme yeteneği tarafından ciddi olarak düşürülüşü. İçerdeki özel kapital emekçilerin direnişini kırmada, ekonomik krizlerin etkisine karşı, dış sermayenin reka-betine karşı kendini korumakta ulus-devlet'e dayanmaya devam ediyordu.

Ekonomi alanında bu çok açıktı. Bu yüzden olayın bu yönüne fazla değinmeyeceğim. Zaten Chris Harman tarafından geçen sayılarımızda tartışıldı ve gelecek sayıda bu konuda uzunca bir inceleme yer alacak.⁹⁷ Yüksek devlet harcamaları ve ABD'den İngiltere, Japonya ve en sonunda da Almanya'ya büyük kredi olanaklarına dayanan Klasik Keynesci politikaların her yerde uygulamaya konmaksızın 1979-82 krizinin etkilerinden Batı ekonomilerinin yavaş yavaş kurtulmaları olanaksızdı. Ekim 1987'de borsaların çöküşü ile dünya finansal sistemi yıkımdan ABD federal rezerv bölümünün ve Batı merkez bankalarının müdahalesi ile kurtarılabilindi. Batı kapitalizminde devletin ekonomide oynadığı rol düşürüldü ve yeniden yapılandırıldı ama ortadan kaldırılması

ya da kaldırılabilirdi sadece monetaristlerin beyninde olan bir fantazydi. Sermayenin uluslar arasılaşması ile yoğunlaşan rekabet bir Şey yaptıysa o da dđnya burjuvazi içindeki ulusal eliskileri daha da azdırmıştır. Bunun en iyi kanıtı dđnyadaki en bđyđk ekonomilerin kendi çevrelerinde bđlgesel ticaret blokları yaratma eğilimleridir. Almanya'nın ticaret ve yatırımlarda Avrupa topluluğunun ekonomi alanında daha fazla entegrasyonu için harekete geçmesi için atılan adımlarda bu en açık Őekildedir. Neredeyse tamamen Avrupa kıtasında yoğunlaşmıştır.

Ama son bir kaç yıl içersinde Japon sermaye ve mallarının Doğu Asya'ya çok bđyđk miktarlarda akması ve ABD'nin Kanada ile Meksika'ya serbest ticaret anlaşmasına katarak bir Kuzey-Amerika ticaret bloğu kurma çabaları arasında Őařırtıcı benzerlikler vardır.⁹⁸

Aralık 1990'da GATT gđrüşmelerinin sonuçsuz dağılışı 1930'lardaki gibi dđnya pazarının yeniden korumacı bloklara ayrılabilirdi tehlikesini açıkça gđsteriyor. Bununla birlikte, bu sđrecin yinelenmesi pek olası değil çünkü dđnya çapındaki ekonomik entegrasyonun derecesi çok daha yđksek. Örneğin Japon sermayesi savaş zamanı oluşan ve ekonomi yerine askeri birliği öne çıkaran Bđyđk Doğu-Asya karşılıklı yardım cephesini yeniden yaratmaya uğraşmıyor. Bunun yerine ABD ve Batı Avrupa'ya doğrudan yatırımını arttırıyor; ayni Şekilde Japonya ile bđyđk çaplı bir ticaret savaşı Amerikan sanayiinin mikro-elektronik parçalar alanındaki ana kaynağından edebilir. Batılı rakip ticaret bloklarının oluşması hem

dünya ekonomisini bozulmaya hem de özel sermayeleri düşmanca bir dünyada kendi ulus-devletlerinden çıkarlarını savunmasını istemeye hizmet ediyor.

Burada can alıcı sorunlardan biri bu oluşumların, süreç, trend devletler arası askeri çatışmalardaki izdüşümleridir. Congdon'un 'uluslar arasındaki uzlaşmaz askeri çelişkiler boş laf haline geldi' şeklindeki öngörümüleri boş laf haline geldi. Çünkü günümüz koşullarında sermayenin uluslar arasılaşmasının kendisi oldukça saçma görünüyor. Rekabet eden sermayelerden ve bölünmüş rakip ulus-devletlerden oluşan bir dünya sistemi olduğu sürece savaş, anlaşmazlıklarda son arabulucu olarak kalacaktır. Ya 'yeni dünya düzeni'ndeki askeri çatışmalar konusunda ne söylenebilir? Olayları tam değerlendirmek için gelecekteki gelişmeleri izlemek gerekiyorsa da bir takım noktaları belirtebiliriz.

Herşeyden önce süper güçlerin arasındaki silahlanma yarışı bitmedi ve bitmeyecek. Avrupalı iki büyük askeri koalisyon olan Nato ve Varşova Paktı'nın dağılması ABD ve SSCB'nin silahsızlandığı anlamına gelmemektedir. Bunun aksine John Rees'in gösterdiği gibi her iki ülke de İkinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi büyük ölçekli bir tank savaşı yerine yüksek teknolojinin kullanılacağı bir savaşa hazırlık için silahlı güçlerini modernleştirmek ve yeniden örgütlemek ile uğraşmaktadırlar.⁹⁹

SSCB'nin Doğu Avrupa'daki imparatorluğunu kaybetmesi ve üçüncü dünyadaki mevzilerinden çekilmesi Moskova ile Washington arasında tam bir çıkar uyuşması

yaratmadı. Bunun aksine Körfez'deki Amerikan politikasına SSCB'nin desteklemesinde tek nedeni Batılıların iyi niyetlerine aşırı derecede bağımlı olduğunu gösteren deliller vardı. Aynı zamanda SSCB'nin uzun yıllar müttefiki olan İslam Cumhuriyetlerini ABD'nin yakıp yıktığını görmekte çok az çıkarı olacaktı. Süper güçler arasındaki uzun dönemli uzlaşmaz çelişkiler var olacaktır ve aralarındaki silahlanma yarışının körükleyecektir.

İkinci olarak, ABD dünya kapitalist sınıfın lideri olarak SSCB' İkinci Dünya Savaşı sonrası etki alanına dahil ettiği yerlere el atarak zayıflığından yararlanmaya çalışıyor. Bununla birlikte Amerikan kapitalizminin ekonomi alanındaki düşüşü ve finansal bağımlılığı, dünya çapında hakim rolü oynayabilmesi için askeri gücüne dayanmasını gerektiriyor; 1940'larda olduğu gibi dünyanın en büyük üreticisi değildi artık, ama dünyanın jandarmasıydı. Kimse Paul Kennedy'nin *The Rise and Fall of the Great Powers* (Büyük Güçlerin yükselişi ve düşüşü) adlı kitabında varsaydığı gibi ekonomi alanındaki üstünlük ile askeri güç arasında mekanik bir ilişki varsaymamalı, Körfez Savaşının sonu nasıl biterse bitsin bu dönemin içinde var olan çelişkilerin kendi kendilerini giderek duyuracaklarını öngörümlememelidir.

ABD hegemonyasını yeniden inşa etmek isteyen Bush'un çabaları büyük oranda zamanımızdaki emperyalizmin en önemli özelliğine alınan bir tavidir-dünyadaki olaylara müdahalede Almanya ve Japonya'nın ağırlığının artmasının da temsil ettiği gibi hem ekonomi açısından

hem de politik yönden çok yönlü bir dünyaya geri dönmek. Buradan Üçüncü bir nokta yükseliyor: Savaş sonrası emperyalizm, daha önce değindiğimiz gibi, ekonomi alanında rekabet ve askeri rekabetin kısmi olarak ayrılması özelliğini gösterir-Amerikan, Japon ve Alman firmaların pazar için rekabeti bu ülkeler arasında bir savaşa yol açmaz. Süper güç blokların çöküşü ekonomik ve askeri rekabetin yeniden entegrasyonuna mı yönelmeye eğilimlidir? Japonya ve Almanya ekonomi alanında süper güç olmalarıyla beraber askeri alanda da mı süper güç haline geliyorlar? Bu soru uluslar arası akışkanlığın bugünkü düzeyinde yanıtlanması özellikle çok zor olan bir soru. Ama yine de kesin olarak söylenebilecek şeyler var. Göstergeleri gören biri yanıt 'evet' olmalı diye önerebilir. Japonya şimdiden dünyanın Üçüncü büyük askeri harcamalarını yapan bir bütçeye sahip. Almanya, Doğu Avrupa ve SSCB konusunda kendi politikalarını uyguluyor, bundan da öte, Avrupa Topluluğunca bugünlerde tartışılan dış politika ve savunma konularında koordinasyonunda daha fazla entegrasyon sorunudur ve bu adım Almanya'nın etkinliğinin çok artmasına neden olabilir. Newsweek dergisi 1991 yeni yıl sayısında hem Almanya hem de Japonya'nın gelecek bir kaç yıl içerisinde nükleer silahlara sahip olacaklarını öngörümlüyordu.

Yine de Körfez Krizi Japonya ve Almanya'nın iki ana askeri güç haline gelebilmelerinin önünde ne denli ciddi engellerin bulunduğunu gösterdi. Kriz sırasında her iki devlette çok az rol oynamışlardı. Bunun nedeni kısmen

ülke içindeki muhalefetin dış askeri müdahalelere pek sıcak bakmayışı ve kısmen de Irak'a karşı girişilen uzun erimli operasyona yardım edebilecek ekiplerinin (Özellikle Almanların) olmayışındandı. Daha zayıf kapitalist ülkeler olan ama görece olarak büyük çaplı askeri kurumları olan İngiltere ve Fransa dünya çapındaki eski emperyalist rollerinin izlerini korumak için ağırlıkları daha çok koydular, biri Washington'un eski emir eri olarak geleneksel 'Atlantik' politikasını uygulamaya çalışıyor diğeri ise Amerikan kampına tamamen katılmadan önce iki anlamlı laflar ediyor, kaçamaklı bir dil kullanıyordu. Japonya ve Almanya'nın Körfez'de görece olarak küçük bir rol oynamalarının ardında uzun dönemli bir eğilim yatar. Dünya pazarlarında aslan payını kapmalarının nedeni düşük düzeyli olan askeri harcamalardır. Eğer askeri harcamaları fazla olsaydı bu avantajı kullanamayacaklardı. Bunun sonucu olarak ABD'nin ana askeri rolü oynadığı dünyamızda Batılı müttefikler arasındaki iş bölümü sonu gelmez çatışmalara yol açacaktı.

İkinci Körfez savaşının başlaması ile faturayı kimin ödeyeceğine dair şiddetli bir kavga kopması için yeterli bir neden olmuştu. Ama savaş yalnızca ABD ve onun Batılı ekonomik rakipleri arasındaki tansiyonu üzerine basarak belirtmekle kalmıyor ama aynı zamanda Avrupa topluluğu içinde silahlı kuvvetlerin kullanılmasını savunanlarla (en başta İngiltere ve Hollanda) diğer üyeler arasında da tansiyonun yükseliyor ve ilerde Avrupa entegrasyonu üzerine görüşmeler yapıldığında bu çelişkiler

kendilerini daha da hissettirecekler gibi görünüyordu.

Bu yüzden Alman ve Japon egemen sınıflarının ekonomi alanında güçlerini askeri alanda güçlü olmak amacıyla dönüştürmeye her girişimleri daha yeni ulaştığımız soğuk savaş sonrası dünyanın geride kaldığına dair bir yeni kanıt oluşturuyor. süper güç bloklarının dağılması büyük savaşları olanaklı kılıyor. Avrupa'nın paylaşılmasının tamamlanması ve SSCB'nin 3. dünyadan çekilmesi süper güçlerin askeri çatışma şansını kısa erimde azaltıyor. Ama aynı zamanda soğuk savaşın devletler üzerine koyduğu kısıtlamalar da kalktı. Bugünkü Körfez krizi süper güçlerin arasındaki tansiyonun yüksek olduğundan 10 yıl önce meydana gelemezdi. Moskova kendine Ortadoğu'da henüz en yakın müttefik saydığı Irak'ı ve Saddam Hüseyin'i Kuveyt'e saldırmaktan alıkoymaya çalışacaktı.

Washington ise SSCB ile doğrudan bir çatışmayı önlemek için ekim 1962 Küba füze krizinde yaptığı gibi istilaya karşı tavır almakta daha tedbirli olacaktı. Akışkanlığın böylesine yükseldiği bir dünyada yerel güçler riske girmekte daha cesaretli görünüyorlar ama bu dönüşte SSCB'nin Üçüncü Dünyada ve Doğu Avrupa'da yokluğundan Amerikanın çok daha barbarca bir tepki göstermesine yol açabilir.

Akışkanlığın böylesine yükseldiği dünyamızda yerel güçler riske girmekte daha cesaretli görünüyorlar ama bu, dönüşte SSCB'nin Doğu Avrupa ve Üçüncü Dünyadan çekilmesinden yararlanan Amerika'nın çok daha

barbarca bir tepki göstermesine yol açabilir. Zamanımızdaki körfez krizi gibi olmayan Batılı emperyalistlerin doğrudan katılmadıkları bir çatışmayı bir alt-emperyaliste havale ettiklerinde sonuç insanlık için çok kötü olabilir. Süper güçler arasındaki bir savaşın gölgesi pek fazla yakın görünmezken, Üçüncü Dünya'da nükleer silahların çoğalması (İsrail, Güney Afrika, Hindistan ve Pakistan böyle silahlara sahip olduğu bilinen ülkeler arasındadır) nın anlamı ilk bölgesel nükleer savaş'ın fazla uzaklarda olmadığıdır. Savaş'ın dünya yüzünden silindiğine ya da 'moda'sının geçtiğine dair hiç bir belirti yok.

SONUÇ

Bu yüzyılın başlarında Lenin, Lüksemburg, Bukharin, Hilferding ve diğerleri sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması ile askeri ve ekonomik yönden güçlü ve birbirine rakip bir kaç büyük ülkenin dünyaya hükmetmelerine yol açan aşamayı inceleyerek emperyalizmi analiz ettiler. Dünyadaki sistemin son 100 yılda geçirdiği dönüşümlere karşın bu teori çağımızdaki kapitalizmin bazı ana özelliklerini açıklamaktadır. emperyalistler arası rekabetin yarattığı daha korkunç ve barbarca bir döneme giriyoruz.

Bu gerçekler yalnızca teorik olmaktan çok uzaktır. Lenin'in emperyalizm teorisinde zayıflıklar olmasına karşın iki nedenle *en* tutarlı teori olma özelliğini sürdürmektedir, İlkin, emperyalizmin yalnızca bir politika olmadığını kapitalist gelişimde bir aşama, kapitalizmin

en yüksek aşaması olduğunu herkesten iyi kavradı. 'Emperyalizm günümüzdeki kapitalizm değildir, kapitalizmin yalnızca bir biçimidir'¹⁰⁰ diyen Kautsky'i Lenin eleştiriyordu. Kautsky'nin iddiasının sonuçlarını günlük yaşama taşırsak, askeri çatışma ve savaşlar kapitalizmin çerçevesi içinde yok edilecektir gibi bir sonuca ulaşırız. Buna Lenin'in yanıtı emperyalizme ve kapitalizmin yakıp yıkma eğilimine ancak sosyalist devrimin son verebileceği şeklindeydi. Lenin'in emperyalizmin politik içeriğini anlayışı teoriye yaptığı ikinci katkıyı oluşturur. Lenin emperyalizmin dünyada oluşturduğu ekonomik ve politik hiyerarşiyi kavradı ve bu şartlar altında mücadelenin sosyalist devrimci değil ulusal devrimci hareketleri olarak gelişeceğine değindi. Bu yüzden emperyalizme meydan okuyan kavga genelde bağımsız yeni bir kapitalist devlet yaratma yönünde geliyordu.

Lenin, bu hareketlerle enternasyonal sosyalizm arasındaki mesafenin farkında olmakla birlikte, bunların savaşlara ve devrimlere yol açabileceklerini dolayısıyla emperyalizmi ve dünya egemen sınıfını zayıflatabileceklerinin de farkındaydı. Bu görüşünü en açık şekilde 1916 yılında Dublin'deki ayaklanmayı bir küçük burjuva hareket sayıp görmezlikten gelen bazı bolşeviklere karşı desteklerken belirtti.

'Sosyal devrimi, Avrupa ve sömürgelerdeki küçük ulusların başkaldırıları olmaksızın, küçük burjuvazinin bir kesitinin tüm önyargıları ile birlikte ayaklanması olmaksızın, politik olarak sınıf bilinci

*olmayan proletarya ve yarı-proletarya yığınlarının toprak ağalarına, kiliseye, monarşiye, vb karşı isyan hareketleri olmaksızın düşünmek aslında sosyal devrimi tümünden reddetmek demektir.*¹⁰¹

Bu nedenle emperyalizm yalnızca kapitalizmin alaşağı edilmesi ile yok edilmeyecek, ama emperyalizm burjuva çıkarlarına ve ideolojisine dayanan hareketleri bile tahrik edecektir, Lenin'in deyimiyle,

*tarihin diyalektiği öyle işliyor ki emperyalizme karşı mücadelede bağımsız bir faktör olarak güçsüz olan küçük devletler tarih sahnesinde kendini gösteren gerçek anti-emperyalist güç olan sosyalist proletaryanın mücadelesine yardım eden güçlerden birinin parçası rolünü oynuyorlar. Proletaryanın sosyalizm için büyük kurtuluş mücadelesinde eğer biz emperyalizmin yarattığı yıkıntıların her birinden doğan her halkçı hareketlerin yardımını var olan krizi derinleştirmek ve yoğunlaştırmak amacıyla kullanmıyorsak pek iyi devrimciler değiliz demektir.*¹⁰²

Gecen 25 yılın deneyimi Lenin'in analizini doğruladı. Vietnam savaşında bağımsız bir kapitalist devlet kurmak amaçlansa da emperyalizm yenilgiye uğratıldı, ve bu da tüm Batıda anti-emperyalist hareketlerin doğmasına yol açtı. Vietnamlı Stalinistlerden daha garip güçler emperyalizmle çatışmaya girdiği: Lübnan ve İran'daki gerici mollalar ve yıllarca ABD ile işbirliği yapmasına karşın Irak'ın Ba'athist rejimi... Böyle çatışmalarda devrimci sosyalistler emperyalist gücün yenilmesini isterler. Böyle

bir tavır devrimcilerin emperyalizmle savaşıan güçlere politik destek vermesi demek değildir. Troçki Japonların 1937'de Çin'i işgal ettiklerinde bunu şöyle açıklamıştı:

'İki emperyalist ülke arasındaki savaşta, ne demokrasi ne de ulusal bağımsızlık söz konusudur, ama emperyalist olmayan balkın baskı altına alınması söz konusudur. Böyle bir savaşta taraflar kendilerini aynı politik zeminde bulurlar. İki orduda yer alan devrimciler yenilme yanlısı tavır almalıdır. Ama Japonya ve Çin aynı tarihsel zeminde değildirler. Japonya'nın zaferi Çin'in köleleştirilmesine ekonomik ve politik yönden bağımlılığın çok büyük ölçüde yol verecek Japon emperyalizmini müthiş güçlü kılacaktır, bunun tersine Japonya'daki bir sosyalist devrim ve bağımsız gelişme, dış baskı olmaksızın Çindeki sınıf mücadelesi.

Ama Çan kay şek zaferi sağlayabilir mi? ben buna inanmıyorum. Bununla birlikte savaşı başlatan ve idare eden kendisidir. Onun yerine birini getirebilmek için proletaryanın ve ordunun içinde önemli mevziler elde edip etkili olmak gerekiyor ve bunu yapmak için de bir kenarda boş duracak yerde kavganın tam ortasında yer almalıyız. Dış istilaya karşı askeri mücadelede saygınlık ve etki kazanmalıyız ve zayıflığa, yenilmeciliğe, içerdeki ihanetlere karşı politik mücadele yürütmeliyiz.

İç savaş diğer genel savaşlar gibi politik mücadelenin devamından başka bir şey olmadığından, belli bir noktaya gelindiğinde, bu politik muhalefet askeri bir çatışmaya yönlendirilebilir ve yönlendirilmelidir.

Çünkü işçi sınıfı askeri mücadelenin en ön safhalarında yer alırken burjuvazinin politik olarak alaşağı edilmesini de bazılar. ¹⁰³

Bu yüzden, İkinci Körfez Savaşı gibi bir mücadelede anti-emperyalist mücadeleyi yöneten burjuva rejime karşı politik mücadeleyi sürdürürken, emperyalizmin yenilmesi için uğraşmak gerekir. Bu tavrın altını çizen Troçki'nin sürekli devrim teorisidir. Genel biçimi içinde kanıtladığı hiç bir kapitalist sınıfın emperyalizme karşı tutarlı mücadele edemeyeceğidir. En militan ulusal hareket bile kendi bağımsız kapitalist devletini kurmayı hedefler. Bu nedenle Emperyalist dünya sistemini yıkmak yerine sistemde daha büyük bir parsa kapmaya çalışır. Bu amaca ulaşmak için emperyalizmle savaşmaya zorlanırsa, ortaya çıkan mücadele tüm sistemi zayıflatabilir. Ama daha sonraları ulusal hareket; bağımsızlık savaşından sonra Sinn Fein, her iki Hindicini savaşından sonra Vietnam komünist partisi, İlk Körfez Savaşında yenildikten sonra İran Cumhuriyetinin yaptığı gibi emperyalizmle anlaşmalara girecektir. Bu yüzden devrimci sosyalistlerin ilk amacı, Lenin'in de belirttiği gibi, emperyalistler ile milliyetçi rakipleri arasındaki çatışmalardan doğan krizlerden 'gerçek anti-emperyalist güç olan sosyalist proletarya'nın sahnede yerini alması ve kendini göstermesini sağlamak amacıyla yararlanmaktır.

Ama işçi sınıfının emperyalizmin işini bitirmesi yalnızca gelişmiş ülkelerdeki egemen sınıfları alaşağı etmesine değil, ama aynı zamanda Batı hakimiyetine

geçici de olsa meydan okuyabilecek burjuva rejimlerin de alaşığı edilmesine bağlıdır.

Klasik Marksizm Lenin ve Troçkinin yazılarıyla hâlâ geçerliliğini sürdüren bir emperyalizm analizine ve kavga için bir stratejiye sahiptir. Körfez'deki katliamın verdiği mesajın taşıdığı önem emperyalizmin bu analizine ilerde daha çok gereksinimimizin olacağını göstermesidir.

Notlar.

John Rees'in 'The new emperyalizm' adlı makalesi bemen bemen aynı konu üzerinedir ve o yazıya çok şey borçlu olduğumu söylemem gereksiz sanırım.

- 1 T Congdon, 'How the City is Making Economic Nationalism Obsolete', Spectator, 13 Feb 1988, pp21,25.
- 2 K Kautsky, 'Imperialism', in J Riddell, ed, Lenin's Struggle for a Revolutionary International, Documents 1907-1916 The Preparatory Years (New York, 1984) p.180.
- 3 age, p181.
- 4 A J Mayer, Why Did the Heavens Not Darken?(New York, 1990) p.31.
- 5 B Warren, Imperialism-Pioneer of Capitalism(London, 1990) pp.9,10.
- 6 Lenin, Collected Works (Moscow, 1964) XXII (here in after LWC). pp266-267.
- 7 Bkz, örneğin M Kidron, Capitalism and Theory (London, 1974) blm6, M Barrat Brown, The economics of imperialism (Harmondsworth, 1974) blm8 and Warren, Imperialism pp57-70.
- 8 LWC, p298.
- 9 N I Bukharin, Selected Writings on the state and the transition to socialism (Nottingham,1982), p16-7.
- 10 Age, Imperialism and World Economy(London, 1972), pp25-26, 125
- 11 Bkz 'Imperialism, Capitalism and the state Today' içinde benim Lenin ve Bukharin tartışmam IS 2:35 (1987) pp79-88.
- 12 Eşitsiz ve birleşik gelişim yasası Troçki'nin Marksizme temel katkılarından biridir. Bu yasa olmaksızın emperyalizmin hiyerarşik doğasını (gelişmiş ülkelerin baskınlığını) veya istikrarsızlığını (kaynakların eşitsiz dağılımı emperyalistler arasında sürekli yeniden paylaşım mücadelelerine yol açar) açıklamak olanaksızdır.
- 13 J Schumpeter, Imperialism and Social Classes (New York, 1955) pp64-5, 94, 96.
- 14 A J Mayer, The Persistence of the old regime (New York, 1981) pp4,305,314,15.
- 15 Age, Why Did the Heavens Not Darken? p3.
- 16 Age, p456.
- 17 J Schumpeter, Imperialism,p69.
- 18 Age, pp81, 84, 88.
- 19 Bu tartışmanın daha güncel versiyonu için (her ikisi de Mayer'e atıfta

- bulunur) bkz P Anderson, 'the Figures of Descent', New left Review, 161(1987) ve T Nairn, The Enchanted Glass (London, 1990)
- 20 Bkz örneğin E P Thompson, the Poverty of Theory and Other Essays (London, 1978) içinde 'The peculiarities of the English', A Callinicos, 'Exception or Symptom?' New Left Review 169(1988), C Barker and D Nicholls, eds, The Development of British Society (Manchester, 1988) ve Almanya hakkında, D Blackburn ve G Eley, the Peculiarities of German History (Oxford,1984).
- 21 Sanayi kapitalizminin etkisine vurgu yapan açıklamalar için bkz J Romein, The Watershed of Two Eras(Middletown, 1978) N Stone, Europe Transformed 1878-1919 (London, 1983) ve E J Hobsbawm, The age of Empire 1875-1914 (London,1987). Mayer'in çalışmasını daha uzun boylu tartışım bkz. Against Postmodernism (Cambridge,1989), p39-44.
- 22 J Schumpeter, Imperialism, p18 and pp7-22 passim.
- 23 Bkz özellikle J Brewer, the Sinews off Power(London, 1989).
- 24 Bkz Tables 4 and 16 in Barratt Brown, Economics,pp110,187.
- 25 J Schumpeter, Imperialism, p14.
- 26 Bkz J A Hobson, The South African War(London 1900), Part II, and T Pakenham.
- 27 J Schumpeter, Imperialism, p72-73.
- 28 T Nairn, Enchanted Glass, pp375-6.
- 29 J Schumpeter, Imperialism, p98.
- 30 Bkz özellikle F Halliday, The making of the second cold War (london 1983).
- 31 A. Callinicos, Making History(Cambridge, 1987)pp157-72.
- 32 E Hobsbawm, Age of Empire, p51.
- 33 W H McNeill, The Pursuit of Power(Oxford,1982)blmler7, 8.
- 34 LCW, p255.
- 35 M Barratt Brown, Economics,blm8. All data on foreign investment are from this book.
- 36 E Hobsbawm, Age of Empire, p73-74.
- 37 R P Dutt, India Today(London 1940), blmVII.
- 38 Quoted in M Barratt Brown, Economics, p195.
- 39 A Offer, The first world War: An Agrarian Interpretation (Oxford 1989). Oldukça zengin ve kapsamlı bir eser.
- 40 R Hilferding, Finance Capital (London, 1981) p 307.
- 41 N Bukharin, Selected Writings, pp18,19.
- 42 C Harman, Explaining the Crisis (London, 1984) blm2.
- 43 M Wolf, 'The need to Look to the Long Term,'Financial Times, 16 nov

- 1987.
- 44 E Mandel'in The Meaning of the Second World War (London, 1986) zayıflıkları olsa da tek ciddi küresel ölçekte yorum çabasıdır. Bu zayıflıkların en barizi Mandel'in çeşitli türden savaşlar arasında yaptığı tipik skolastik ayırımıdır.
- 45 Bkz P Kennedy, The rise and fall of the Great Powers (London, 1989) blmler4 ve 5.
- 46 Bkz G Kolko, The politics of War(New York, 1970).
- 47 L D Trotsky, Europe and Amerika(New York. 1970)
- 48 Bkz. J Waterbury, the Egypt of Nasser and Sadat(Princeton 1983)
- 49 Sunday Times, Insight on the middle east (London, 1974) section IV.
- 50 V G Kiernan, The European Empires from conquest to Collapse, 1815-1960 (london 1982).
- 51 Bkz M Kidron, A permanent Arms Economy (reprinted London 1989) ve C Harman Explaining, blm3.
- 52 C Harman, Explaining, blm3.
- 53 Bu Kennedynin kitabının ana temasıdır: bkz özellikle rise and fall pp509-64.
- 54 M Kidron, Capitalism.
- 55 World Bank, World Development Report 1985 (new york 1985) p 126.
- 56 Bkz örneğin A G Frank, Capitalism and underdevelopment in latin america (Harmondsworth, 1971) ve S Amin, Unequal Development (Hassocks, 1976) ve eşitsiz değişim teorisinin eleştirileri arasında M Kidron, Capitalism, bölüm 5 and N Harris, 'Theories of unequal Exchange' IS 2:33 (1986).
- 57 M Kidron Capitalism, pp134-7.
- 58 N Harris, India-China:Underdevelopment and revolution (new delhi, 1974), p 171.
- 59 M Kidron, Caapitalism,p162 and N Harris, India-China, pp173-174.
- 60 Bkz P Clawson, 'The development off Capitalism in Egypt', Khamsin 9(1981) and ? Waterbury, egypt.
- 61 Bkz N Harris, the end of the Thirrd World(london, 1986) and A H Amsden, 'Third World Industrialisation', New left review 182 (1990).
- 62 United Nations Department of international economic and social affairs, World Economic Survey, 1989(new york) tableIV.4 p64.
- 63 age p201.
- 64 Financial Times, 15 nov 1989.
- 65 J Petras and M Morley, Us Hegemony under siege (London, 1990)

- pp197-198.
- 66 age p201.
- 67 Bkz özellikle N Harris, of bread and guns, P Green 'Nation states and the world economy, IS 2:19(1983) Callinicos, 'Imperialism' and C Harman 'The storm breaks', IS 2:46.
- 68 Stalinizmin çöküşü üzerine detaylı bir analiz için bkz C Harman, The storm breaks ayrıca bkz A Callicicos, The revenge of history (Cambridge 1991).
- 69 Independent on sunday, 20 jan 1991.
- 70 Bkz P Green, 'contradictions on the amerikan boom. IS:2,26 (1985) ve M Davis, Prisoners of the American Dream (london 1986).
- 71 J Petras and M Morley, US hegemony. p 78.
- 72 Age bölümler 1 ve 2 bu stratejiler hakkında daha güncel bir tartışma sunuyor, ne var ki ABD egemen sınıfının bir grup rantiyeye ve asalağa dönüşümünü abartılı bir şekilde resmediyor.
- 73 Bkz F Halliday, cold war, third world (London, 1989),blm3.
- 74 Guardian, 29 July 1988. Bkz savaşın daha detaylı analizi için, A Callinicos, 'An emperyalist peace?', Socialist Workers Review, 112 sept. 1988.
- 75 Bkz örneğin, J Rogaly ve E Mortimer'in yazıları, Financial Times, 18 January 1991.
- 76 age, 28 jan. 1991.
- 77 Independent, 19 jan 1991.
- 78 F Halliday, Arabia without Sultans pp500,502. Halliday bağımlılık teorisinin daha uç biçimlerinden uzak durmuştur: bkz age, pp498-9.
- 79 B Warren, Imperialism, p182; bkz also age, pp150,176.
- 80 'Themes', New left review 184(1990), p2.
- 81 Sunday Correspondent, 12 August 1990 (1988 figures).
- 82 H Batatu, The old Social Classes and the revolutionary movements in Irak p25, 86fff, 99ff, 325ff.
- 83 P Knightley and C Simpson, the secret lives of lawrence of Arabia (London 1971). p 147.
- 84 P Halliday, Aradia, blm2.
- 85 H Batattu, Old social classes, p 268.
- 86 Her ne kadar bunların yasal bağımsızlık kampanyalarının başarılı bir şekilde 1931 Westminster Tüzüğüne yol açması bu gelişen kapitalizmlerin Whitehall'den artan bağımsızlığını yansıtsa da beyaz dominyonların da (Canada, Australia, South Africa, vb.) aynı yarı-sömürge kategorisine yerleştirilmesi gerektiği tartışılabilir, Yarı-sömürge kavramı hakkında iyi bir tartışma ve Mandel'in bunu Gelişmekte Olan Ülkelere

- uygulayışının eleştirisi için bkz. A Dabat and L Lorenzano, Argentina: The Malvinas and the end of military Rule (London,1984).p168.
- 87 Bkz K. Allen, Is Southern Ireland a Neo-colony? Dublin, 1990. özelliikle blmler 2-4.
- 88 Dabat and Lorenzano, Argentina, pp29, 36-7.
- 89 age, 37-8.
- 90 age, pp186, n30, 103-4.
- 91 İkincisi için bkz D Glanz, 'dinki-didomination:Australian Imperialism and the South Pacific', socialist review(Melbourne) 2,1990.
- 92 D M Gordon, 'The global economy', new left review 168.
- 93 Bkz F Halliday, Iran:Dictatorship and development, blm9. Alt-emperyalizm kavramı hakkında yararlı bir tartışma için pp 282-84.
- 94 D Hiro, The longest War (london 1990), p261.
- 95 Guardian, 122 sep.1990.
- 96 Bkz örneğın S Lash and J Urry, the end of organised capitalism and D Harvey, the condition of Postmodernity (Oxford, 1989).
- 97 Dipnot 67'de belirtilen makalelere ek olarak bkz A Callinicos, Against Postmodernism, pp137-44.
- 98 bkz A Callinicos, Revenge, pp 78-9.
- 99 J Rees, 'New Imperialism', pp65-73.
- 100 LCW, p270. Bukharin bile emperyalizmi bir siyaset olarak ele alma eğilimi gösterir: örneğın imperialism and the world economy, bölüm ix.
- 101 age, p355.
- 102 age, pp356-257.
- 103 Leon Trotsky on China(New York, 1976), pp 569-570.

GÜNÜMÜZDE EMPERYALİZM VE
MARKSİZM
ALEX CALLINICOS

sosyalist işçi'nin özel ekidir